МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0123-з
спеціальності: 012 «Дошкільна освіта»
освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта»
Ю. С. Мацюра

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н. _____ Г. З. Скірко

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н. _____ А. Ф. Курінна

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 012 «Дошкільна освіта»
Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

«____» _____20__ року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Мацюрі Юлії Сергіївні

1. Тема роботи: «Організаційно-педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку»
керівник роботи Скірко Ганна Захаровна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
затверджені наказом ЗНУ від «24» вересня 2024 року № 1447-с

2. Строк подання студентом роботи 01 грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): проаналізувати сутність ключових понять дослідження; з'ясувати стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці сучасної дошкільної освіти; теоретично обґрунтувати організаційно-педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.
5. Перелік графічного матеріалу: 2 рисунки, 4 таблиці

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Скірко Г. З.	04.03.24 р.	04.03.24 р.
Розділ 1	Скірко Г. З.	08.04.24 р.	08.04.24 р.
Розділ 2	Скірко Г. З.	06.06.24 р.	06.06.24 р.
Висновки	Скірко Г. З.	09.09.24 р.	09.09.24 р.
Додатки	Скірко Г. З.	30.10.24 р.	30.10.24 р.

7. Дата видачі завдання 02.03.24 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Збір та систематизація матеріалу	лютий	виконано
2.	Написання вступу	березень	виконано
3.	Написання першого розділу	квітень-травень	виконано
4.	Написання другого розділу	червень	виконано
5.	Написання висновків	вересень	виконано
6.	Оформлення додатків	жовтень	виконано
7.	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
8.	Захист	грудень	

Студент _____ Мацюра Ю. С.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Скірко Г. З.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Вахняк Н.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 58 с., 2 рисунки, 4 таблиці, 49 джерел, 3 додатки.

Мета дослідження: розроблення і теоретичне обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Об’єкт дослідження: процес формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: організаційно-педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження: загальні методи наукового пізнання – діалектичний і логічний методи пізнання, аналіз і синтез, індукція й дедукція при визначенні організаційно-педагогічних умов, моделювання педагогічної взаємодії; методи теоретичного дослідження – педагогічний аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури, нормативно-правових документів та узагальнення отриманої інформації з метою дослідження сутності, структури й особливостей формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковому обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні організаційно-педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку, моделі педагогічної взаємодії в контексті формування соціально-громадянської компетентності.

Галузь використання: заклади дошкільної освіти.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ, ФОРМУВАННЯ, СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ, ДІТИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.

SUMMARY

Matsiura Yu. S. Organizational and Pedagogical Conditions for the Formation of Social and Civic Competence of Children of Preschool Age

The qualification work consists of an introduction, two parts, conclusions, a list of references (49 sources, including 3 of foreign origin), and 3 appendices.

The dynamic development of modern society places one of the key challenges of education in Ukraine on fostering social and civic qualities in the younger generation. These qualities contribute to an awareness of rights and responsibilities, harmonious coexistence in society, and the ability to cooperate and interact. These traits begin to form during preschool years, which are a sensitive period for developing social skills, values, and behavioural norms.

Within the framework of implementing the New Ukrainian School concept and the updated Basic Component of Preschool Education, one of the key tasks of preschool education is to develop the foundations of social and civic competence in children. This includes fostering personal qualities, social feelings, love for the homeland, and preparation for active participation in social events aimed at improving communal life.

Despite active research on the topic, the issue of organisational and pedagogical conditions for forming social and civic competence in preschool children remains insufficiently explored. It is particularly significant to identify effective methods and forms of working with children in this area during the challenges faced by preschool institutions in times of war.

The research purpose is to develop and theoretically substantiate organisational and pedagogical conditions for the formation of social and civic competence in older preschool children.

The research tasks:

1) to clarify the essence and structure of the concept of social and “civic

competence of a preschool child";

2) to analyse the current state of the issue of forming social and civic competence in preschool children in the theory and practice of preschool education;

3) to develop and substantiate organizational and pedagogical conditions for forming social and civic competence in older preschool children;

4) to develop a model of pedagogical interaction in the context of forming social and civic competence.

The object of the research is the process of forming social and civic competence in older preschool children.

The subject of the research is organizational and pedagogical conditions for forming social and civic competence in older preschool children.

The Part 1 "Scientific and Theoretical Foundations of the Problem of Forming Social and Civic Competence in Preschool Children" clarifies the essence and structure of the concept of "social and civic competence in older preschool children" and analyze the current state of the issue in the theory and practice of preschool education.

The Part 2 "Organizational and Pedagogical Conditions for the Formation of Social and Civic Competence in Older Preschool Children" develops the conditions for organizing a developmental environment and pedagogical interaction to form social and civic competence in older preschool children.

The obtained results can be used by educators in preschool institutions.

Keywords: organizational and pedagogical conditions, formation, social and civic competence, older preschool children.

ЗМІСТ

Вступ……..... 8
Розділ 1. Науково-теоретичні засади проблеми формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку …….. 12
1.1. Соціально-громадянська компетентність: сутність і структура поняття…….. 12
1.2. Аналіз сучасного стану проблеми в теорії і практиці дошкільної освіти. ……..…….. 26
Розділ 2. Організаційно-педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку…….. 39
2.1. Організація розвивального середовища як основа формування соціально-громадянської компетентності …… 39
2.2. Педагогічна взаємодія як умова формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку …… 53
Висновки……... 62
Список використаних джерел……. 65
Додатки……. 70

ВСТУП

Динамічний розвиток сучасного суспільства висуває однією з ключових задач освіти в Україні в умовах викликів формування у молодого покоління соціально-громадянських якостей, які сприяють усвідомленню прав і обов'язків, гармонійному співіснуванню в суспільстві, здатності до взаємодії та співпраці. Ці якості починають формуватися вже в дошкільному віці, який є сенситивним періодом для розвитку соціальних навичок, цінностей та норм поведінки.

Зростання вимог до громадянської освіти в умовах реформування освіти в Україні задекларовано в законодавчих актах: Конституції України (1996), Законах України «Про освіту» (2017) і «Про дошкільну освіту» (2016), Концепції Нової української школи (2018), Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки (2019), Листі МОН № 1/6267-22 від 10.06.22 року «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України» тощо.

У контексті реалізації концепції Нової української школи та оновленого Базового компонента дошкільної освіти (2021) одним із ключових завдань дошкільної освіти є формування в дітей основ соціально-громадянської компетентності, яка передбачає розвиток здатності до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини та підготовку до посильної участі в соціальних подіях, що спрямовані на покращення спільного життя.

Наукові праці та творчі доробки видатних особистостей (Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Драгоманов, М. Костомаров, П. Куліш, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Т. Шевченко та ін.) та сучасних науковців (І. Бех, В. Будак, О. Войчун, О. Кучер, Т. Смагіна, О. Пометун, О, Сухомлинська) відображають національні концепції у вихованні громадянина з такими ключовими рисами особистості як: громадянська

свідомість, моральність та відповідальність. Науковці стверджують, що основний базис для розвитку соціальних і громадянських компетентностей закладається в старшому дошкільному віці, коли діти активно опановують соціальні ролі, навчаються співпрацювати, розвивають емоційний інтелект та опановують моральні орієнтири.

І. Бех, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, О. Косенчук, Т. Пірожeнко, Т. Поніманська, О. Рейпольська акцентують увагу на прищепленні моральних, духовних і патріотичних цінностей в дошкільному дитинстві, коли дитина виявляє усвідомлене ставлення до своїх дій, самої себе, свого «Я».

Попри досить активне дослідження проблеми, питання організаційно-педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності у дошкільників залишається недостатньо висвітленим. Особливого значення набуває пошук ефективних методів і форм роботи з дітьми в цьому напрямі в період викликів, які зазнають заклади дошкільної освіти в умовах війни. Саме заклади дошкільної освіти є першою соціальною платформою, де дитина вчиться взаємодіяти з ровесниками й дорослими, засвоює соціальні норми та розвиває навички громадянської поведінки.

Таким чином, дослідження організаційно-педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку відповідає сучасним освітнім викликам і спрямоване на забезпечення якісного соціального та громадянського становлення особистості, що робить цю тему актуальною як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Актуальність цієї проблеми, її важливість для педагогічної теорії й недостатній рівень розробленості щодо сучасної освітньої практики зумовили вибір теми дослідження: «Організаційно-педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку».

Мета дослідження полягає в розробленні й теоретичному обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. З’ясувати сутність і структуру поняття «соціально-громадянська компетентність дитини дошкільного віку».

2. Проаналізувати сучасний стан проблеми з формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку в теорії і практиці дошкільної освіти.

3. Розробити і обґрунтувати організаційно-педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

4. Розробити модель педагогічної взаємодії в контексті формування соціально-громадянської компетентності.

Об’єкт дослідження – процес формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Для розв’язання поставлених завдань було застосовано наступні методи дослідження:

– загальні методи наукового пізнання: діалектичний і логічний методи пізнання, абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція при визначенні організаційно-педагогічних умов, пошуку ефективних шляхів формування соціально-громадянської компетентності дітей у вітчизняній науці й практиці, моделювання педагогічної взаємодії як організаційно-педагогічної умови формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку;

– методи теоретичного дослідження: педагогічний аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури, нормативно-правових документів та узагальнення отриманої інформації з метою дослідження сутності, структури поняття соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку та особливостей її формування у старших дошкільників.

Використані методи забезпечили комплексне пізнання предмета дослідження, дали можливість якісно проаналізувати науково-теоретичні дані.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковому обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні організаційно-педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку, моделі педагогічної взаємодії в контексті формування соціально-громадянської компетентності.

Розроблені організаційно-педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку можуть бути використані педагогами закладів дошкільної освіти при розв’язанні завдань із формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

РОЗДІЛ 1
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Соціально-громадянська компетентність: сутність і структура поняття

Формування соціально-громадянської компетентності у дітей дошкільного віку є однією з ключових складників сучасної дошкільної освіти, яка покликана забезпечити всебічний розвиток особистості. Це поняття поєднує в собі соціальну та громадянську спрямованість, акцентуючи увагу на вихованні в дітей базових навичок взаємодії в соціумі, етичних норм поведінки, усвідомлення соціальних і громадянських цінностей.

Актуальність дослідження соціально-громадянської компетентності зумовлена зростаючими викликами сучасного суспільства, такими як швидка соціальна динаміка, потреба в гармонізації міжособистісних відносин та формування активної життєвої позиції. У дошкільному віці відбувається формування основ соціальної ідентичності, що є фундаментом для успішної інтеграції дитини в суспільне життя.

Наукові підходи до визначення поняття «соціально-громадянська компетентність» розкривають його багатогранність, а також наголошують на важливості інтеграції знань, умінь, цінностей і установок, що сприяють соціалізації дитини. Розкриття сутності та структури цього поняття є необхідним для глибшого розуміння процесу його формування та розробки ефективних педагогічних умов у дошкільній освіті.

У цьому розділі буде розглянуто теоретичні аспекти формування соціально-громадянської компетентності, проаналізовано її поняття, структуру,

а також обґрунтовано основні компоненти, що забезпечують успішність цього процесу.

Соціально-громадянська компетентність є інтегральним поняттям, що відображає здатність дитини взаємодіяти з іншими, дотримуватись соціальних норм і правил, а також усвідомлювати себе як частину соціальної спільноти. Вона поєднує соціальні та громадянські аспекти розвитку, формує базу для активного і відповідального громадянства у майбутньому.

Вважаємо за необхідне розглянути основні дефініції соціально-громадянської компетентності: «компетентність», «соціальна компетентність», «громадянська компетентність», проаналізувати визначення «соціально-громадянської компетентності» в педагогіці та «соціально-громадянська компетентність дітей дошкільного віку» в публікаціях з дошкільної освіти.

Аналіз трактувань поняття «компетентність» у довідкових джерелах дозволяє зробити висновок про найчастіше його розуміння як обізнаності. В англомовній традиції слово competence (лат. competentia – відповідність, узгодженість) означає здатність людини ефективно діяти в конкретній ситуації на основі знань, умінь, цінностей та особистісних якостей. Так, словник іноземних слів визначає компетентність як авторитетність, відповідність, належність, обізнаність [33, с. 282].

Поняття «компетентність» має давнє коріння, що сягає латинського слова competentia («відповідність, узгодженість, здатність»). Його розвиток можна простежити від давньогрецької й римської філософії, де компетентність не розглядалася як окремий термін, але ідеї про здатність людини діяти відповідно до своїх знань і навичок обговорювалися у працях Платона та Аристотеля. У період Середньовіччя та епоху Відродження компетентність була пов’язана з професійною майстерністю, зокрема у ремісництві. Освіта орієнтувалася на виховання людини, яка володіє певним обсягом знань і здатна їх застосовувати. У XVII-XIX ст. ідеї компетентності знову актуалізуються в працях таких мислителів, як Дж. Локк і Ж.-Ж. Руссо, які наголошували на практичній спрямованості освіти.

У мовознавстві поняття «компетенція» вперше розробив Н. Хомський (1965), розмежувавши компетенцію (знання мовних норм) та перформанс (реальне використання мови). У 1970-х роках поняття компетентності почало активно використовуватись у педагогіці та професійній діяльності. Концепція компетентнісного підходу була детально розроблена у працях таких науковців, як Б. Блум (теорія когнітивного розвитку), Дж. Макклелланд (модель компетенцій у професійній діяльності) та інших.

В кінці ХХ – на початку ХХІ століття компетентність стала ключовим поняттям у освітній політиці. У 2006 році Рекомендації ЄС «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» визначили її як важливу основу для розвитку особистості, професійної діяльності та громадянства й назвали основні компетенції, необхідні кожній людині для успішної самореалізації, соціальної інтеграції, активного громадянства та працевлаштування в суспільстві знань [28]. Визначені компетенції вважаються базовими в цивілізованих країнах світу, повинні формуватися з раннього дитинства і розвиватися упродовж усього життя.

Тлумачний словник української мови трактує компетентність як властивість, за якою вбачається наявність достатніх знань у будь-якій галузі; обізнаність, яка ґрунтується на знанні; кваліфікованість із певними повноваженнями [34, с. 250].

Поняття «компетентність» широко використовується у педагогіці, психології, менеджменті, лінгвістиці та інших галузях знань. Основні визначення цього терміна у довідниковій літературі можна узагальнити як: знання, обізнаність у певній галузі, здатність розв’язувати відповідні завдання, уміння діяти в межах своїх повноважень. Так, у педагогіці компетентність трактується як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [14, с. 48].

І. Родигіна розглядає компетентність як педагогічний феномен і розглядає умовами її формування «як зовнішній вплив, так і внутрішні трансформації, пов’язані із залученням ціннісно мотиваційної сфери особистості», тому «може розглядатися у вимірах самоорганізації» [31, с. 48].

Науковці дошкільної педагогіки розглядають компетентність як комплексну характеристику дитини, що «вбирає в себе результати попереднього психологічного розвитку; знання, вміння, навички, креативність (здатність творчо вирішувати завдання: складати творчі розповіді, малюнки і конструкції за думкою), ініціативність, самостійність, самооцінку, самоконтроль» [6, с. 151].

Психологічні словники трактують компетентність як психосоціальну якість, яка означає силу і впевненість, що виходять із почуття власної успішності й корисності, які дають людині усвідомлення своєї спроможності ефективно взаємодіяти з оточенням [38, с. 203].

В управлінській літературі компетентність трактується як здатність працівника виконувати професійні обов’язки на високому рівні, поєднуючи технічні знання з соціальними навичками.

Таким чином, поняття «компетентність» має багатовікову історію розвитку, протягом якої воно еволюціонувало від загального розуміння відповідності до чітко структурованого концепту, який охоплює інтеграцію знань, умінь, цінностей та соціальних навичок. У сучасній науці воно виступає ключовою категорією для опису особистісного розвитку, професійної підготовки та ефективної соціальної взаємодії, що сприяє: адаптації до швидких змін у суспільстві, дозволяє пристосовуватись до змін і розв’язувати складні завдання; забезпечують основу для самостійного і безперервного навчання, що є ключовим у сучасному світі, де знання швидко застарівають; сприяє соціальній згуртованості та активному громадянству; розвитку відповідальних, активних громадян, які беруть участь у демократичних процесах; забезпечує особистісний розвиток, допомагає людині реалізувати свої інтереси, цілі та потенціал, сприяючи гармонійному розвитку особистості.

Рекомендації визначають 8 ключових компетенцій, які є взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними: комунікація рідною мовою; комунікація іноземними мовами; математична компетентність та базові компетентності у природничих науках і технологіях; цифрова компетентність; уміння вчитися; соціальна та громадянська компетентності; ініціативність і підприємливість; культурна обізнаність та самовираження.

Соціальна та громадянська компетентності у рамках Рекомендацій ЄС визначаються як:

– здатність брати активну участь у житті громади та суспільства;

– уміння співпрацювати з іншими людьми, враховуючи різноманітність культур і точок зору;

– навички побудови конструктивного діалогу, вирішення конфліктів та участі у демократичних процесах;

– розуміння своїх прав, обов'язків і ролі у суспільстві;

– виявлення солідарності, емпатії, толерантності до інших [28].

Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи підкреслюють, що соціальна та громадянська компетентності, як одна з ключових, є важливими для формування гармонійного суспільства, розвитку демократичних цінностей та активного громадянства. Впровадження цих рекомендацій у практику дозволяє виховувати свідомих, відповідальних та адаптивних особистостей.

Соціальна компетентність в літературі трактується як здатність налагоджувати відносини з іншими людьми, проявляти емпатію, розв'язувати конфлікти, дотримуватись правил співіснування у соціумі. Вона охоплює такі компоненти, як емоційний інтелект, комунікативні навички, соціальну адаптацію.

Соціальна компетентність особистості трактується як всебічна підготовленість людини до життя і діяльності в суспільстві, до реалізації свого життєвого потенціалу і своїх обов'язків [38, с. 258].

Про соціальний складник у психологічній структурі компетентності заявляє І. Бех, пояснюючи, що дитина в процесі розвитку опановує різноманітні практичні способи дій, які забезпечують їй функціонування спочатку в найближчому соціальному оточенні. Центральним мотивом компетентності вчений називає потребу «жити в соціумі, пристосовуватися до вимог життя» [3, С. 26–27].

Громадянська компетентність в літературних педагогічних джерелах трактується як розуміння дитиною базових громадянських норм, етичних принципів, усвідомлення своєї ролі у спільноті, почуття відповідальності та взаємодопомоги. Вітчизняні науковці розглядають поняття громадянської компетентності як готовність і здатність особистості «активно й ефективно діяти відповідно до демократичних принципів і громадянської позиції», наявності «певної життєвої позиції, … внутрішньої готовності до її реалізації» [30, с. 18]; «спрямованість на користь суспільства, підпорядкування особистих інтересів громадянським, служіння Батьківщині; користування правами і виконання обов’язків, установлених законами держави» [7, с. 49].

Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Драгоманов, М. Костомаров, П. Куліш, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, К. Ушинський та інші зробили значний вклад у розуміння виховання громадянськості. В. Сухомлинський розкрив зміст поняття «громадянськість», «громадянин», розглядав їх як відданість Батьківщині, вболівання за інтереси держави і закладав гуманістичні ідеї у формування громадянина засобами емоційно насиченої трудової діяльності дитини в дитячому колективі [41, с. 5; 42].

Сучасні науковці розглядають громадянську компетентність як: готовність людини реалізувати свої права та обов’язки, поважати права та свободи інших громадян, усвідомлювати відповідальність перед суспільством і державою за свої вчинки [25]; наявність моральних цінностей, дотримання правил поведінки, відповідальність [23]; відповідальність, вміння спільно з іншими виробляти рішення й реалізовувати його, виявляти толерантність, гармонійно поєднувати особисті інтереси з потребами окремої корпорації,

виявляти потребу в актуалізації й реалізації свого особистісного потенціалу [35]; інтегративну якість особистості, що дає змогу їй відчувати себе юридично, соціально, морально дієздатною та захищеною [40]; сукупність «соціокультурних, ціннісно-ментальних, власне професійних, морально-етичних і інших знань, навичок та вмінь, що мотивують індивідуальну і групову активність особистості» [25, с. 9];

Головним елементом громадянської компетентності науковці називають патріотизм, який визначається педагогами як «одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм виявляється у практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів» [11, с. 249]. Патріотизм пов'язується з найвищими духовними почуттями – любові до батьківщини, відданістю, відповідальністю, гордістю. Патріотизм розглядають як могутній духовний каталізатор культурного прогресу та важливим складником громадянської компетентності.

Закон України «Про освіту» (№ 2145-VIII від 05.09.2017) визначає громадянські та соціальні компетентності як одну із ключових складових освітнього процесу, спрямованого на всебічний розвиток особистості, підготовку до життя у суспільстві та формування відповідального громадянина [27].

Згідно зі статтею 12 (п. 1), основною метою освіти є формування компетентностей, необхідних для успішної життєдіяльності особистості в суспільстві. Громадянські компетентності визначені серед 10 ключових компетентностей, а саме: громадянська компетентність включає знання, навички та ставлення, що забезпечують усвідомлення своїх прав і обов'язків, активну участь у суспільному житті, дотримання принципів демократії, соціальної справедливості та верховенства права.

Громадянська компетентність передбачає:

– Розуміння прав і обов'язків людини та громадянина, а також ролі громадянина у демократичному суспільстві.

– Здатність до конструктивної взаємодії з іншими членами суспільства.

– Вміння брати участь у суспільних процесах, вирішувати конфлікти на засадах права, справедливості та рівності.

– Розуміння культурного, етнічного і мовного різноманіття [27].

Закон підкреслює важливість формування активної громадянської позиції на всіх етапах освіти, починаючи з дошкільного рівня. Особлива увага приділяється вивченню дисциплін громадянського спрямування, таких як громадянська освіта, правознавство, історія.

Соціальні компетентності розглядаються в науковій літературі як: здатність результативно спілкуватися в різних умовах, висловлювати та розуміти різні точки зору [12, с. 8]; складну, інтегративну характеристику особистості, «сукупність певних якостей, здібностей, соціальних знань і вмінь, переживань, ціннісних орієнтацій, переконань, що сприяють активній взаємодії із суспільством, налагодженню контактів з різними групами та особами, участі у соціально значущих проєктах, продуктивному виконанню різних соціальних ролей» [13, с. 10]; сукупність соціальних знань, умінь та досвіду, що забезпечують результативну взаємодію людини із суспільством шляхом засвоєння основних соціальних ролей, її самореалізацію в соціумі, відображаючи ступінь соціалізованості індивіда [44, с. 40]; «ефективний процес соціальної взаємодії», «відповідність властивостей особистості вимогам соціуму» [10, с. 121]; можливість ефективно реалізувати соціальні функції в межах соціальних норм, ефективно взаємодіяти з іншими людьми і вирішувати професійні й особисті питання [39, С. 73–74].

У Законі «Про освіту» соціальні компетентності також віднесені до ключових і визначаються як: здатність до конструктивної міжособистісної взаємодії, вирішення конфліктів, співпраці у різних соціальних групах [27].

Елементи соціальної компетентності охоплюють:

– Ефективне спілкування з іншими.

– Навички роботи в команді, співпраця у колективі.

– Уміння проявляти толерантність, емпатію, взаємоповагу.

– Усвідомлення етичних принципів, прийнятих у суспільстві.

Закон наголошує на тому, що соціалізація є важливим результатом освітнього процесу, забезпечує готовність випускників до життя у багатоманітному світі, участь у соціальних процесах, реалізацію соціальних прав та обов'язків.

Закон визначає, що освіта в Україні спрямована на:

– виховання відповідального громадянина з активною позицією, який дотримується прав і свобод інших осіб;

– формування навичок, необхідних для життя в демократичному суспільстві;

– забезпечення розвитку суспільства через культуру діалогу, толерантність і повагу до різноманіття [27].

Освітні стандарти, які ґрунтуються на положеннях Закону «Про освіту», передбачають формування громадянських та соціальних компетентностей на всіх рівнях освіти. Закон визначає роль освітніх закладів у вихованні патріотизму, соціальної відповідальності та готовності до громадської діяльності. Освітній процес будується на компетентнісному підході, який передбачає, що знання не є самоціллю, а використовуються для розв'язання реальних життєвих завдань.

Громадянські та соціальні компетентності, відповідно до Закону України «Про освіту», є ключовими складовими освітнього процесу, спрямованими на формування гармонійної, відповідальної особистості, здатної до конструктивної взаємодії у суспільстві та реалізації принципів демократії, прав людини та соціальної справедливості. Вони визначають фундаментальні навички та знання, які забезпечують активну участь громадянина у житті держави та суспільства.

Державний стандарт дошкільної освіти України (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 13) визначає ключові напрями та очікувані результати освітньої роботи з дітьми дошкільного віку. Одним із важливих результатів є формування у дітей

соціально-громадянської компетентності, яка забезпечує успішну соціалізацію та підготовку до життя у суспільстві.

В Державному стандарті дошкільної освіти соціально-громадянська компетентність визначена в освітньому напрямі «Дитина в соціумі» як «здатність дитини виявляти особистісні якості, соціальні почуття, любов до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на поліпшення спільного життя» [2, с. 16].

Сутність соціально-громадянської компетентності у контексті дошкільної освіти розуміється як: здатність дитини до взаємодії з іншими членами суспільства на основі прийнятих етичних норм, правил спілкування та поведінки; формування емоційно-позитивного ставлення до себе, інших людей та довкілля; усвідомлення приналежності до соціальної групи (сім'ї, дитячого колективу, громади) та розуміння своєї ролі в ній.

Структура соціально-громадянської компетентності в Державному стандарті дошкільної освіти складається з таких основних елементів, як:

– соціальні навички взаємодії: уміння дитини встановлювати позитивні стосунки з однолітками та дорослими; розуміння необхідності дотримання правил і норм поведінки у колективі; вирішення конфліктів мирним шляхом через діалог та взаємоповагу;

– почуття відповідальності та самоорганізації: здатність дитини виконувати доручення, дотримуватися домовленостей; формування вміння оцінювати наслідки своїх дій;

– патріотичне виховання та громадянська свідомість: ознайомлення дітей з культурною спадщиною, традиціями та символами своєї країни; розвиток почуття гордості за свою родину, громаду, країну;

– емоційно-ціннісне ставлення до людей та суспільства: формування емпатії, толерантності та готовності до взаємодопомоги; розвиток почуття справедливості, дружелюбності та поваги до інших.

Зміст державного стандарту дошкільної освіти визначає основними ознаками сформованості соціально-громадянської компетентності:

– ціннісне ставлення дитини до себе, своїх прав та прав інших;

– наявність уявлень про правила і способи міжособистісної взаємодії між членами сім'ї, родини, іншими людьми;

– вміння дотримуватись правил у соціально-громадянському просторі;

– ціннісне ставлення та повага до культурних надбань українського народу, представників різних національностей і культур [2].

Науковці (О. Косенчук, О. Пометун, О. Семеног, Т. Смагіна та ін.) виокремлюють у структурі соціально-громадянської компетентності наступні компоненти: емоційно-ціннісний, когнітивний і діяльнісний. Розглянемо їх більш детально:

– емоційно-ціннісний компонент: ціннісне ставлення дитини до себе, своїх прав та прав інших; повага до культурних надбань українського народу, представників різних національностей і культур;

– когнітивний компонент: наявність уявлень про правила і способи міжособистісної взаємодії між членами сім'ї, родини, іншими людьми;

– діяльнісний компонент: здатність дитини виявляти особистісні якості, соціальні почуття, любов до Батьківщини; вміння дотримуватись правил у соціально-громадянському просторі; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на поліпшення спільного життя [2, с. 16].

Науковці зазначають важливість емоційно-ціннісного компоненту в структурі соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Він відповідає за формування емоційно-позитивного ставлення дитини до себе, інших людей, суспільства та довкілля, а також за розвиток базових моральних цінностей і здатності орієнтуватися в етичних нормах.

Емоційно-ціннісний компонент охоплює діяльність емоційної сфери, впливає на здатність усвідомлювати та виражати власні емоції, розуміти емоції

інших людей, дозволяє набувати навичок контролю й регулювання власних емоцій у соціальних ситуаціях.

Важливим складником емоційно-ціннісного компоненту є ціннісні орієнтації: формування уявлень про добро і зло, справедливість і відповідальність; прийняття та засвоєння соціальних і моральних норм; виявлення поваги до прав і свобод інших людей.

Емоційно-ціннісний компонент виявляється в ставленні дітей до світу: позитивному ставленні до соціального оточення, сім'ї, громади; відчутті приналежності до групи та готовності до взаємодії; турботі про довкілля та дотриманні норм екологічної поведінки.

Значення емоційно-ціннісного компонента для дітей старшого дошкільного віку полягає у формуванні емоційної стабільності, умінні дитини конструктивно висловлювати свої почуття та сприймати емоції інших, що створює основу для здорових міжособистісних стосунків. Емоційно-ціннісний компонент сприяє засвоєнню дітьми базових людських цінностей, таких як доброта, чесність, толерантність. Емоційно-позитивне ставлення до інших людей допомагає дитині ефективно взаємодіяти в колективі, розв'язувати конфлікти мирним шляхом і адаптуватися до соціальних умов.

основою формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку є когнітивний компонент, який пов'язаний із набуттям знань, уявлень та розуміння, необхідних для успішної соціалізації, усвідомлення себе як частини суспільства та усвідомлення соціальних норм і правил.

Когнітивний компонент передбачає: формування в дітей уявлень про соціум; розуміння основних соціальних ролей (дитина, друг, член сім'ї, громадянин); ознайомлення з нормами поведінки у колективі, суспільстві; уявлення про правила безпечної взаємодії з навколишнім середовищем.

Ознайомлення з культурою та традиціями є важливим завданням когнітивного компоненту, діти опановують знання про сімейні цінності,

національні символи, звичаї, усвідомлюють значення свят та традицій, які формують зв’язок із громадою та країною.

На основі отриманого когнітивного досвіду в дітей формується громадянська свідомість, первісні уявлення про права та обов’язки людини, правила поведінки у громадських місцях. Відбувається розвиток пізнавальних здібностей, діти навчаються спостерігати за соціальними явищами, робити прості висновки про причини та наслідки людських дій. Дошкільнята починають усвідомлювати соціальні та етичні аспекти поведінки.

Якщо розглянути структуру когнітивного компонента на основі змісту державного стандарту дошкільної освіти, то умовно можна виокремити;

– інформаційний рівень: знання про себе (своє ім’я, сім’ю, права і обов’язки); уявлення про навколишній світ, соціальні взаємини та правила співіснування;

– аналітичний рівень: здатність оцінювати свою поведінку та поведінку інших; розуміння наслідків порушення норм і правил;

– практичний рівень: застосування знань про соціальні норми у повсякденному житті (дотримання правил у дитячому садку, вдома, на вулиці); вміння орієнтуватися у простих соціальних ситуаціях.

Когнітивний компонент є базовим складником соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Завдяки його формуванню діти набувають первинних знань і уявлень про соціум, правила співжиття, права та обов’язки. Це забезпечує їхню готовність до шкільного життя та подальшої інтеграції у суспільство як відповідальних громадян.

Діяльнісний компонент є практичним складником соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Він включає застосування знань і вмінь у конкретних ситуаціях, розвиток навичок конструктивної поведінки, співпраці та розв’язання соціальних завдань.

Діяльнісний компонент передбачає:

– навички соціальної взаємодії: уміння співпрацювати з однолітками та дорослими; виконання соціальних ролей у грі та реальних ситуаціях; дотримання правил і норм у колективній діяльності;

– участь у суспільному житті: активну участь у колективних іграх, проєктах, заходах; виявлення ініціативи та відповідальності у виконанні спільних завдань;

– практичне застосування моральних норм: прояви доброти, толерантності, допомоги іншим; розв'язання конфліктів через діалог і взаєморозуміння;

– розвиток самостійності: здатність ухвалювати прості рішення, виконувати доручення; організацію власної діяльності в межах групових і індивідуальних завдань.

Значення діяльнісного компонента у формуванні соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку полягає в опануванні дітьми практичних соціальних навичок, навчанні реалізовувати свої знання у повсякденній поведінці. Діти вчаться брати на себе відповідальність за свої дії та дотримуватися соціальних норм. Участь у колективній діяльності формує в дошкільнятах вміння працювати в групі, виконувати правила та зосереджуватися на спільних цілях.

Діяльнісний компонент соціально-громадянської компетентності є практичною основою для формування в дітей здатності діяти в соціальному середовищі. І. Бех вбачає вищий рівень компетентності в освіті, яка «спонукається мотивом, ґрунтується на прагненні самоствердження, переживанні почуття гідності, та широкими соціальними мотивами» і залежить від якості освітнього процесу, який спроможна здійснити «тільки педагогіка розвитку (а не педагогіка знань)» [4, с. 27]. Розвиток діяльнісного компонента забезпечує реалізацію знань і цінностей у конкретній поведінці, формуючи навички, необхідні для успішної соціалізації дитини. Він сприяє вихованню активної, відповідальної та соціально адаптованої особистості.

Отже, на основі проведеного аналізу літературних джерел, ми з'ясували, що соціально-громадянська компетентність дітей старшого дошкільного віку є комплексною характеристикою особистості, яка включає систему знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, емоційних та поведінкових проявів, що забезпечують успішну взаємодію дитини з соціумом та формування її громадянської свідомості. Вивчення сутності цього поняття дозволяє визначити, що соціально-громадянська компетентність має декілька ключових структурних компонентів: емоційно-ціннісний компонент, який сприяє формуванню емпатії, позитивного ставлення до інших людей, розуміння моральних цінностей та норм; когнітивний компонент, що забезпечує засвоєння знань про суспільство, соціальні ролі, норми та правила поведінки; діяльнісний компонент, що забезпечує практичне застосування засвоєних знань і норм за допомогою соціальної взаємодії, співпраці та конструктивної поведінки.

Таким чином, соціально-громадянська компетентність дітей старшого дошкільного віку є важливим показником їхнього особистісного розвитку, що закладає фундамент для подальшого формування активного, свідомого та відповідального громадянина. Визначення сутності та структури цього поняття дозволяє сформувати цілісний підхід до організації освітнього процесу, спрямованого на її формування.

1.2. Аналіз сучасного стану проблеми в теорії і практиці дошкільної освіти

Аналізуючи проблему формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку, необхідно врахувати сучасні тенденції розвитку освіти, вимоги державного стандарту дошкільної освіти та методичні підходи до виховання дітей у цьому віковому періоді.

Суттєвий інтерес для нашого дослідження становлять теоретичні розвідки щодо проблематики формування соціально-громадянської компетентності у дітей дошкільного віку та пошук ефективних шляхів у сучасних практиках.

Аналіз наукових досліджень підтверджує актуальність проблеми формування соціально-громадянської компетентності як для теоретичної науки, так і для практики сучасної освіти. Сучасні глобалізаційні процеси, соціальні виклики та необхідність виховання активних, відповідальних громадян висувають нові вимоги до системи дошкільної освіти.

Наукові праці демонструють, що соціально-громадянська компетентність є однією з ключових у процесі формування особистості, адже вона забезпечує гармонійну взаємодію дитини з соціумом та сприяє її підготовці до майбутнього життя в демократичному суспільстві. Для практики дошкільної освіти ця проблема є надзвичайно важливою, адже саме в цьому віці формуються базові навички соціальної поведінки, усвідомлення норм і правил, а також закладаються основи громадянської свідомості.

На реалізацію завдань освітнього напряму «Дитина в соціумі» спрямовані чинні комплексні програми дошкільної освіти: «Дитина», «Впевнений старт», «Освіта і піклування / Education & Care», «Світ дитинства», «Українське дошкілля» та інші, та парціальні програми: «Україна моя Батьківщина» (авт. кол.: О. Каплуновська, І. Кичата, Ю. Палець; наук. кер. О. Рейпольська); «Моя країна Україна» (авт. кол.: Н. Гавриш, О. Косенчук, Т. Пироженко). «Лідер живе у кожному» (авт. кол.: О. Безсонова, В. Воронов, О. Воронова, Н. Гавриш), «Україна єдина: цінуємо і творимо» (авт. кол.: Н. Канцедал, Л. Шульга), де передбачено формування в дітей дошкільного віку соціально-громадянської компетентності.

Аналіз наукових публікації А. Богуш, В. Буряк, Н. Гавриш, Г. Довженок, Г. Задорожної, О. Каплуновської, Косенчук, Н. Кудикіної, Т. Пироженко, Н. Рогальської, Л. Шкребтієнко, Л. Шульги доводить, що ефективними шляхами формування соціально-громадянської компетентності дітей

дошкільного віку є різні види діяльності: ігрова, комунікативна, здоров'язбережувальна, художньо-естетична, пізнавально-дослідницька.

Провідною для дітей дошкільного віку є ігрова діяльність, що має унікальне значення для їхнього всебічного розвитку. У процесі гри діти вчаться взаємодіяти з іншими, освоюють соціальні ролі, норми поведінки, формують морально-етичні якості. Гра є тією соціальною практикою для дитини, в якій формуються її позитивні особистісні якості, відбувається її соціалізація як члена спільноти людей [15, с. 5]. Це робить гру потужним інструментом формування соціально-громадянської компетентності.

Педагогічні джерела висвітлюють дослідження з упровадження ігрової діяльності у розв'язанні завдань соціально-громадянського виховання. Так, О. Косенчук і Л. Куземко описують показники успішної соціалізації дітей, які відрізняються на різних вікових етапах дошкільного дитинства. Науковці зазначають, що для дітей молодшого дошкільного віку такими показниками є поява сюжетно-рольової гри, яка допомагає моделювати взаємини між дітьми та спонукає об'єднуватися в ігрові підгрупи. Науковці зауважують, що «саме в сюжетно-рольових іграх у дітей формується довільна поведінка, вони навчаються дослухатись одне до одного та спільно планувати діяльність».

Для старших дошкільників показниками успішної соціалізації дослідниці називають правила, які необхідно виконувати згідно з певною роллю. Правила гри на цьому віковому етапі допомагають дітям регулювати взаємини. Тож у цей віковий період авторки радять заохочувати дітей самостійно розробляти правила гри, дотримуватися їх і, найголовніше, відповідати за їх порушення [20, с. 11]. Таким чином, за допомогою ігор соціально-громадянського змісту дошкільники легко та природно опановують навички взаємодії одне з одним та суспільством. Ігри допомагають їм засвоїти соціальні правила та норми, орієнтуватись у своїх правах та обов'язках, навчитися емпатії, приймати вимоги соціальної групи, домовлятися, відстоювати власну думку.

Найбільш характерними іграми для дошкільнят є сюжетно-рольові ігри, які посідають значне місце в їхньому житті. Н. Волощенко, А. Корнійчук розглядають освітній потенціал сюжетно-рольової гри у формуванні моральних норм поведінки дітей дошкільного віку. Дослідниці зазначають, що сюжетно-рольові ігри навчають дітей діяти відповідно до моральних норм, розвивають моральні почуття, спонукають до здійснення моральних вчинків і звертають увагу на необхідність розвитку когнітивно-інтелектуального компоненту при формуванні моральної поведінки у дошкільників. Також підкреслюється важливість збагачення загального морального досвіду дитини та прищеплення позитивних рис характеру в процесі навчання. Такі ігри допомагають дітям правильно будувати соціальні стосунки, проявляти емпатію, розрізняти добро і зло, спонукають до здійснення моральних вчинків. Але автори дослідження стверджують, що використання сюжетно-рольової гри буде ефективним засобом за умови правильної організації діяльності дітей з боку вихователя. Дотримання чітких правил і моральних норм поведінки в ігровій діяльності поступово стає природнім для дошкільників і в повсякденному житті [9, с. 11].

Методичні джерела висвітлюють думку багатьох педагогів, які вважають, що сюжетно-рольові ігри є одним із найефективніших у формуванні соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку. Такі ігри, як «Сім’я», «Школа», «Магазин», «Поліклініка» тощо навчають дітей виконувати соціальні ролі, дотримуватися правил, приймати спільні рішення, відповідати за свої вчинки.

Ефективним засобом соціально-громадянського виховання дітей дошкільного віку є рухливі та командні ігри. Вони сприяють розвитку фізичних, моральних, комунікативних та соціальних навичок, необхідних для інтеграції дитини в суспільство. Завдяки ігровій діяльності дошкільнята опановують основи взаємодії, співпраці, відповідальності та дотримання соціальних норм, що формує фундамент їхньої соціально-громадянської компетентності.

Науковці і практики вказують на значення рухливих та командних ігор у соціально-громадянському вихованні: розвитку комунікативних навичок, навчанню вмінню спілкуватися, домовлятися, пояснювати свої дії та вислуховувати інших; формуванню таких соціальних ролей, як лідер, член команди, помічник, що дозволяє дітям краще зрозуміти взаємовідносини у суспільстві; розвитку почуття відповідальності не лише за власні дії, але й за успіх команди, що формує розуміння важливості колективних зусиль; формуванню морально-етичних якостей, навчанню дітей чесності, справедливості, взаємоповаги, толерантності та емпатії; засвоєнню соціальних норм, правил поведінки в групі, дотримування дисципліни та розв'язування конфліктів мирним шляхом.

Дослідники рухливої гри зазначають, що активна рухова діяльність ігрового характеру та емоції підсилюють усі фізіологічні і психологічні процеси в організмі, поліпшуючи роботу всіх органів і систем. Правила ігор регулюють поведінку гравців, виховують відчуття взаємодопомоги, чесності, колективізму, дисциплінованості, відповідальності, вміння долати труднощі, цілеспрямованості, сміливості, рішучості; Ігри привчають долати психічні і фізичні навантаження, створюють у дітей бадьорий настрій [32, с. 8].

Таким чином, рухливі та командні ігри відіграють важливу роль у соціально-громадянському вихованні дошкільнят. Вони сприяють формуванню в дітей соціальних навичок, морально-етичних якостей, почуття колективної відповідальності та дотримання соціальних норм. Завдяки активній та захоплюючій формі ігор, вихователі можуть ефективно формувати у дошкільнят основи соціальної та громадянської компетентності.

С. Матвієнко та І. Заплішний зазначають вплив народних рухливих ігор на формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку, усвідомлення своєї національної ідентичності, ознайомлення з традиціями, звичаями та особливостями рідного народу, розвиток почуття любові до Батьківщини. Педагоги відзначають, що творцем народних рухливих ігор є сам народ, який завжди поставав як мудрий вихователь молодого покоління, а процес

виховання при цьому набував справжнього народного характеру. В них яскраво відображено побут, національні традиції народу, уявлення про сміливість, чесність. У цих іграх має шанобливе ставлення до національної культури, вони створюють емоційну основу для розвитку патріотичних почуттів: любові та поваги до рідної землі, відданості Батьківщині [43].

Значення народних ігор у патріотичному вихованні полягає у їхньому зв'язку з національною культурою. Народні рухливі ігри знайомлять дітей із культурою свого народу, формуючи гордість за її унікальність. Через гру передаються моральні цінності, національні традиції та звичаї. Тематика багатьох народних ігор пов'язана із природою, працею та побутом рідного народу. Це сприяє вихованню любові до рідної землі, її багатств та краси. Народні ігри часто мають колективний характер, що вчить дітей взаємодії, підтримці, співпраці та дотриманню правил. У процесі гри діти засвоюють важливі людські якості: чесність, справедливість, доброзичливість, відповідальність. Народні ігри сприяють усвідомленню дитиною себе як частини великої нації, знайомлять із історією та символікою свого народу.

Особливістю народних рухливих ігор у виховному процесі є простота правил. Народні ігри мають легкі для засвоєння правила, що робить їх доступними для дошкільнят. В іграх закладені традиційні для народу цінності, які виховують у дітей національну свідомість. Народним іграм притаманна фізична активність. Ігри сприяють розвитку фізичних якостей (швидкості, витривалості, координації) разом із патріотичним вихованням. Народні ігри створюють позитивний емоційний фон, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу та вихованню любові до національної культури. Народні рухливі ігри є унікальним інструментом патріотичного виховання дошкільнят. Вони формують у дітей національну свідомість, виховують любов до рідної культури, сприяють соціалізації та розвивають моральні й фізичні якості. Завдяки інтеграції таких ігор у навчально-виховний процес, можна ефективно формувати в дошкільнят основи громадянської позиції та гордості за свою Батьківщину.

Ефективним засобом розвитку соціально-громадянської компетентності дошкільнят є гра-драматизація, яка поєднує в собі навчання, виховання та творчий самовираження. Цей вид ігор сприяє формуванню морально-етичних якостей, соціальних навичок та громадянських цінностей у дітей шляхом проживання ними ігрових ситуацій, заснованих на різних життєвих та казкових сюжетах. Сутність гри-драматизації вбачають у тому, що діти відтворюють сюжет, діючи як персонажі. Гра передбачає: виконання ролей, що розвиває здатність до співпереживання; моделювання реальних або вигаданих ситуацій, що сприяє соціалізації; вільний творчий підхід, що стимулює уяву та емоційну включеність [24]. Ігри-драматизації в соціально-громадянському вихованні сприяють: формуванню моральних якостей, діти знайомляться з поняттями добра і зла, чесності, справедливості, відповідальності; вчаться розуміти емоції інших, співпереживати, підтримувати; опановують правила поведінки у суспільстві, дізнаються про важливість дотримання обов'язків; розвивають комунікативні навички, засвоюють такі поняття, як повага до інших, взаємодопомога, співпраця, відповідальність за суспільне благо.

Гра-драматизація є універсальним інструментом соціально-громадянського виховання дошкільнят, сприяє засвоєнню моральних цінностей, соціальних норм та громадянських принципів, забезпечує розвиток комунікативних та емоційних навичок. Завдяки інтерактивності й творчому потенціалу, гра-драматизація є особливо ефективним методом виховання, який допомагає дітям розвиватися гармонійно та формувати основи громадянської свідомості.

Ефективним методом соціально-громадянського виховання дошкільнят науковці і практики вважають дидактичну гру, що поєднує навчальну, виховну та розвивальну функції. Завдяки чіткій структурі, правилам та інтерактивності дидактична гра допомагає дітям освоїти соціальні норми, розвивати морально-етичні якості, формувати громадянські цінності й навички співіснування в суспільстві. Особливості дидактичної гри полягають у її спрямуванні на розв'язання пізнавальних і виховних завдань шляхом виконання ігрових дій.

Дидактична гра має визначену мету, правила і зміст; дозволяє дітям навчатись у невимушеній і захопливій формі; стимулює активність, самостійність і творчість.

Практики зазначають, що дидактична гра як ігровий метод навчання постає у різних видах: власне дидактична гра, вона ґрунтується на самонавчанні та самоорганізації; гра-заняття; гра-вправа. У дидактичній грі провідна роль належить вихователю, який є її організатором. Під час гри-заняття діти засвоюють доступні знання, у них виробляються необхідні вміння, удосконалюються психічні процеси (сприймання, уява, мислення, мовлення). Ефективне опанування знань і вмінь відбувається в процесі практичної діяльності за активізації мимовільної уваги і запам’ятовування [5].

Значення дидактичної гри у соціально-громадянському вихованні полягає у формуванні соціальних навичок, у грі діти знайомляться з основами комунікації, взаємодії, співпраці та взаємоповаги. У процесі дидактичної гри дошкільнята опановують поняття справедливості, чесності, терпимості, відповідальності. Дидактична гра дозволяє дітям опанувати правила поведінки в групі, уявлення про права та обов’язки, основи громадянської культури. Завдяки ігровим завданням діти дізнаються про поняття «моя сім’я», «моя країна», «правила суспільства», що сприяє вихованню почуття патріотизму та відповідальності. Дидактична гра стимулює інтерес до нової інформації про суспільство, правила поведінки та взаємовідносини.

Дидактична гра є універсальним засобом соціально-громадянського виховання дошкільнят. Вона дозволяє дітям у захопливій формі опановувати соціальні норми, розвивати моральні якості, комунікативні навички. Використання дидактичних ігор сприяє гармонійному розвитку дитини, формуючи в неї основи громадянської свідомості та готовність до взаємодії з іншими членами суспільства.

Комунікативна діяльність є засобом соціально-громадянського виховання дошкільнят, який забезпечує взаємодію з іншими дітьми та дорослими, дозволяє дитині опановувати норми суспільної поведінки, розвиває емоційну

чутливість та формує громадянські цінності. У дошкільному віці комунікативна діяльність сприяє становленню особистості дитини як активного учасника соціальних взаємовідносин.

Основними особливостями комунікативної діяльності дошкільнят науковці зазначають емоційні переживання, які насичують спілкування дітей, допомагають їм усвідомити свої почуття та розпізнавати емоції інших. У своїй більшості комунікативна діяльність відбувається у формі гри, що є природним для дітей цього віку. Комунікація часто пов'язана з конкретною ситуацією або завданням, що стимулює дітей до взаємодії. Через комунікацію діти активно розвивають свої мовні здібності, навчаються виражати думки, прохання та емоції [37].

Значення комунікативної діяльності у соціально-громадянському вихованні полягає у формуванні соціальних навичок. Діти вчаться співпрацювати, домовлятися, дотримуватися правил у групі. Через комунікацію дошкільнята вчаться розуміти інших, співчувати, підтримувати. У процесі взаємодії діти знайомляться з правилами поведінки у суспільстві, формують уявлення про чесність, справедливість, відповідальність. Під час спілкування діти обговорюють важливі теми, моделюють ситуації, які допомагають засвоїти такі базові цінності, як доброта, толерантність, взаємодопомога.

З. Воєвода зазначає, що одним із дієвих засобів формування особистості, спрямування її в духовне русло, облагородження є література, виховний аспект якої в контексті української літературної традиції виявляється в плеканні повчати, виховувати [8, с. 28]. А. Богуш, Н. Гавриш зазначають, що виховний вплив на емоційний розвиток дошкільників здійснює саме художня література, читання казок та оповідань. Художня література є своєрідним генетичним кодом, який розкриває перед дошкільниками увесь світ: національні і культурні традиції, народні ідеали, звичаї, обради, морально-етичні та громадянські цінності тощо. В. Сухомлинський у своїх оповіданнях для дітей часто звертався саме до формування національної гідності, любові до рідної землі та власного народу. Виховна сила художньої літератури спрямована на формування у

дошкільнят образу героя, захисника своєї держави, виховання почуття гідності та потреби захищати Батьківщину, формування бажання бути захисником землі, на якій народився і виріс. Приклади героїчних вчинків головних героїв літературних творів сприяють розумінню того, що всі великі діяння і мужні вчинки відбуваються у любові до Батьківщини та своїх близьких, до свого народу, з почуття відповідальності перед ними.

Науковці відзначають роль читання українських народних казок, в яких дитина зустрічає багато позитивних героїв, на яких захочеться рівнятися. У цікавій і доступній формі дитина набуває необхідних знань про те, що є добрим, ціннісним, а що – не вартим уваги, дріб'язковим. Знання закріплюються в активній художньо-естетичній діяльності – драматизаціях чи театралізаціях казок з обов'язковим обговоренням і сюжету, і персонажів, їхніх вчинків. Фахівці звертають увагу педагогів, що в обговореннях є важливою діти думка дітей, її висловлення з враженнями, виявленням своїх почуттів. Результативними є фасилітовані дискусії, що дозволяють учаснику активно включатися у групове обговорення, реагувати на стимул – сюжетну картину, ілюстрацію, бачити їх з різних позицій, що допомагає дитині усвідомлювати наявність різних бачень, чути й приймати їх, відстоювати свою думку толерантно і з повагою до інших [29].

Таким чином, комунікативна діяльність є важливим компонентом соціально-громадянського виховання дошкільнят, яка сприяє розвитку соціальних, мовленнєвих і емоційних навичок. У взаємодії з ігровою діяльністю діти засвоюють норми поведінки, розвивають почуття відповідальності, повагу до інших і вміння співпрацювати. Ефективна організація комунікативної діяльності допомагає сформувати гармонійну, соціально активну та громадянські свідому особистість.

Важливим компонентом соціально-громадянського виховання дошкільнят є здоров'язбережувальна діяльність, яка формує в дітей ціннісне ставлення до здоров'я як до особистого, так і суспільного блага. У цьому віці

діти засвоюють перші уявлення про здоровий спосіб життя, відповідальність за власне здоров’я та повагу до здоров’я інших.

Значення здоров’язбережувальної діяльності у соціально-громадянському вихованні дошкільнят полягає у формуванні ціннісного ставлення до здоров’я як до важливого ресурсу для життя та діяльності. Здоров’язбережувальна діяльність допомагає зрозуміти, як індивідуальна поведінка впливає на добробут оточення. Фізична активність є важливим компонентом не лише фізичного, а й соціального розвитку через командні ігри, змагання та спільну рухову діяльність. В процесі різних колективних форм діяльності відбувається виховання навичок соціальної взаємодії, що сприяє формуванню взаємодопомоги, співчуття, підтримки.

Основними напрямами здоров’язбережувальної діяльності у дошкільному віці науковці зазначають: фізичне здоров’я (формування базових рухових навичок, розвиток витривалості, сили та координації), емоційне здоров’я (забезпечення емоційного благополуччя дитини через позитивне спілкування, підтримку та комфортну атмосферу), соціальне здоров’я (навчання дітей правилам поведінки у колективі, формування культури співіснування), когнітивне здоров’я (розвиток інтересу до здорового способу життя через інтерактивні заняття, ігри, моделювання ситуацій).

Т. Андрющенко одним із чинників збереження соціального здоров’я зазначає позитивну мотивацію на ефективне спілкування. Дослідниця вказує на необхідність пояснення дітям, що «взаємини людей є великою цінністю, їх слід підтримувати і збагачувати, поважаючи почуття та інтереси інших». Вихователям важливо використовувати життєві ситуації впродовж дня, для того, щоб допомогти дітям «відчути радість від приємного спілкування, усвідомити важливість для здоров’я уміння вислухати співрозмовника, чітко висловити свої думки, щоб бути зрозумілим для інших». Вчена зазначає, що в старшому дошкільному віці отримують подальший розвиток мотиви спілкування, в силу яких дитина прагне встановити і розширити контакти з іншими людьми. Тому старшим дошкільникам важливо отримати завдання

вирішити, з ким із дітей чи дорослих їм хочеться спілкуватися, визначити своє самопочуття після розмови з цими людьми [1, С. 285–286].

Здоров'язбережувальна діяльність є важливим інструментом соціально-громадянського виховання дошкільнят. Вона сприяє гармонійному фізичному, емоційному та соціальному розвитку дитини, формує уявлення про значення здоров'я для особистого та суспільного благополуччя. Завдяки інтеграції цієї діяльності у виховний процес, у дітей формуються основи свідомого ставлення до здоров'я та навички, які залишатимуться з ними протягом усього життя.

Художньо-естетична діяльність відіграє важливу роль у соціально-громадянському вихованні дошкільнят. Творчість сприяє розвитку естетичного смаку, креативного мислення, формуванню моральних і громадянських цінностей. Завдяки їй діти вчаться розуміти красу світу, виражати свої емоції, переживання та встановлювати взаємозв'язки з соціальним середовищем.

Значення художньо-естетичної діяльності у соціально-громадянському вихованні дошкільнят полягає в формуванні моральних цінностей. Завдяки художньо-естетичній діяльності діти опановують етичні норми, які закладені в народній творчості, музиці, образотворчому мистецтві. Творчі заняття допомагають дітям навчитися виражати та розуміти свої емоції, а також розпізнавати емоційні стани інших людей. Шляхом знайомства з традиціями, народним мистецтвом, фольклором діти пізнають культурні цінності свого народу, вчаться їх цінувати. Колективна художньо-естетична діяльність, як-от спільні вистави, малювання чи музичні заняття, сприяє формуванню вмінь працювати в команді, домовлятися, підтримувати один одного.

В. Рагозіна зазначає роль музики, співу, танців та ін., що розвивають естетичні почуття і емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва, людини й світу. Вчена вважає найбільш дієвими формами роботи зі старшими дошкільниками: «заняття продуктивними видами діяльності (музичне, образотворче, ручна праця), тематичні свята, екскурсії, етнічні й фольклорні фестивалі, художні майстер-класи», які пропонують широкий вибір занять: можна зробити ляльку-мотанку, іграшку з глини, скрапбукінг, миловаріння, плетення стрічками,

декупаж, писанкарство та багато іншого, в яких діти своїми руками створюють маленькі шедеври прикладного значення – прикраси для дому і для себе в українському народному стилі [29, с. 8].

Художньо-естетична діяльність відіграє унікальну роль у соціально-громадянському вихованні дошкільнят. Вона сприяє формуванню в дітей основ естетичної культури, творчих здібностей, а також соціальних навичок і моральних цінностей. Завдяки інтеграції мистецтва в освітній процес вихователь допомагає дітям усвідомити важливість краси у житті, розвиває їхню особистість і громадянську свідомість.

Аналіз сучасного стану проблеми з формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку в теорії і практиці дошкільної освіти дозволив визначити, що дошкільний вік є важливим періодом для розвитку основ соціальної взаємодії, емоційної культури, громадянських цінностей та норм поведінки в суспільстві; формуванню соціально-громадянської компетентності сприяють такі види діяльності, як ігрова (рухливі, народні, командні, дидактичні та сюжетно-рольові), комунікативна, здоров'язбережувальна, художньо-естетична діяльність (образотворче мистецтво, музика, театральна). Аналіз теоретичних джерел та практичного досвіду показав, що формування соціально-громадянської компетентності є комплексним процесом, що вимагає гармонійного поєднання різних видів діяльності, успішність якого залежить від цілеспрямованої роботи педагогів, створення розвивального середовища, активної участі батьків і систематичної інтеграції соціально-громадянських цінностей у всі сфери життя дітей. Таким чином, ефективне формування соціально-громадянської компетентності у старшому дошкільному віці передбачає організацію різноманітних форм діяльності, які забезпечують розвиток емоційної, когнітивної та поведінкової складових компетентності.

РОЗДІЛ 2
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Організація розвивального середовища як основа формування соціально-громадянської компетентності

У першому розділі нашого дослідження ми з'ясували, що формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку є важливим завданням сучасної дошкільної освіти, що в період дошкільного дитинства закладаються основи соціальної поведінки, взаємодії, моральних і громадянських цінностей. Ефективність цього процесу залежить від створення сприятливих організаційно-педагогічних умов, які забезпечують активне залучення дітей до різних видів діяльності, сприяють розвитку їхнього емоційно-ціннісного, когнітивного та діяльнісного компонентів компетентності.

Серед великої кількості можливих організаційно-педагогічних умов дві з них мають вирішальне значення: організація розвивального середовища і педагогічна взаємодія. Обґрунтування їхнього вибору базується на сучасних дослідженнях педагогіки, психології, дошкільної освіти та сучасного практичного досвіду .

Розвивальне середовище є фундаментом, на якому будується весь процес виховання та навчання дітей. Воно визначає якість освітньої діяльності, забезпечує мотивацію до пізнання та соціальної взаємодії, створює можливості для реалізації вікових потреб дитини. Добре організоване середовище сприяє інтеграції дітей у соціум, допомагає засвоювати моральні норми, правила співжиття та базові громадянські цінності. Важливість цієї умови підтверджується тим, що дошкільний вік є чутливим періодом для формування

навичок соціальної взаємодії, тому середовище має бути емоційно комфортним, змістовно насиченим і доступним для дітей. Розвивальне середовище, яке стимулює творчість, комунікацію, співпрацю та естетичне сприйняття світу, стає основою формування соціально-громадянської компетентності.

Педагогічна взаємодія є ще однією ключовою умовою, що забезпечує ефективність формування соціально-громадянської компетентності. Вихователь виступає не лише організатором освітнього процесу, але й прикладом для наслідування, фасилітатором, який допомагає дітям розвивати соціальні навички та моральні орієнтири. Ефективна педагогічна взаємодія включає організацію спільної діяльності дітей, використання інтерактивних методів, підтримку емоційного стану вихованців та співпрацю з батьками. Вона також допомагає дитині усвідомити власну роль у суспільстві, сприяє розвитку емпатії, відповідальності, толерантності та інших громадянських якостей.

Вибір зазначених умов – організація розвивального середовища та педагогічна взаємодія – зумовлений їхньою інтегративною природою. Вони не лише забезпечують гармонійний розвиток дитини, але й дозволяють адаптувати освітній процес до сучасних викликів. Розвивальне середовище створює базу для соціалізації, а педагогічна взаємодія наповнює цей процес емоційним і ціннісним змістом.

Таким чином, у цьому розділі буде розглянуто кожну з цих умов, визначено їхню структуру, основні характеристики та вплив на формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Розвивальне середовище відіграє ключову роль у формуванні соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку, оскільки саме воно створює умови для активного пізнання навколишнього світу, розвитку соціальної взаємодії та засвоєння моральних і громадянських цінностей. У сучасних педагогічних підходах розвивальне середовище розглядається як простір, де дитина може реалізувати свої індивідуальні можливості, проявити ініціативу та активно взаємодіяти з іншими.

Дошкільний вік є сенситивним періодом для формування базових громадянських навичок, таких як співпраця, взаємодопомога, толерантність і відповідальність. Тому створення розвивального середовища повинно враховувати вікові особливості дітей, їхні інтереси та потреби. Таке середовище має бути організоване так, щоб воно сприяло формуванню у дітей позитивних емоцій, соціальних зв'язків і ціннісного ставлення до себе, інших людей і суспільства.

Особливістю розвивального середовища є його здатність забезпечити взаємозв'язок між різними видами діяльності, такими як ігрова, художньо-естетична, комунікативна, трудова та пізнавально-дослідницька. Саме через активну участь у цих видах діяльності діти засвоюють норми суспільного життя та формують основи соціальної компетентності.

У цьому підрозділі ми зробимо аналіз особливостей створення розвивального середовища, яке сприяє формуванню соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Розглядатимуться принципи його організації, змістове наповнення та способи інтеграції соціально-громадянської тематики в освітній процес. В основу аналізу ми покладаємо сучасне визначення розвивального освітнього середовища, що розглядається в науковій літературі як «комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життєдіяльності дітей у закладі дошкільної освіти» [36, с. 189].

Організація розвивального середовища з формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку базується на таких принципах: принцип безпечності та комфортності, принцип доступності, принцип змістовності та тематичної спрямованості, принцип варіативності, принцип активності та самостійності, принцип соціалізації та взаємодії, принцип інтеграції, принцип культуровідповідності, принцип співпраці з батьками, принцип динамічності та відкритості (рис. 2.1).

Рисунок 2.1. Принципи організації розвивального середовища з формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку

Розглянемо десять принципів організації розвивального середовища з формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

1. Принцип безпечності та комфортності. Розвивальне середовище закладу дошкільної освіти має бути фізично та психологічно безпечним для дитини. Воно повинно сприяти розвитку позитивного емоційного стану, формуванню почуття захищеності та довіри. Безпечне середовище забезпечує дітям старшого дошкільного віку умови для активної участі у спільній діяльності, відкритого висловлювання думок і вільного вибору.

2. Принцип доступності. Матеріали, обладнання та просторові зони у груповому приміщенні закладу дошкільної освіти повинні бути доступними для дітей старшого дошкільного віку. Важливо, щоб середовище враховувало вікові та фізіологічні особливості старших дошкільників, забезпечувало зручність у користуванні. Полиці з іграми, книги, дидактичні і роз даткові матеріали повинні бути розташовані на рівні, зручному для дітей.

3. Принцип змістовності та тематичної спрямованості. Розвивальне середовище групового приміщення має бути наповнене матеріалами, які сприяють формуванню соціально-громадянських знань, навичок та цінностей в дітей старшого дошкільного віку: тематичні куточки про Україну, символіку, культуру, традиції; матеріали для ігор, що розвивають співпрацю; книги про моральні цінності та соціальні норми.

4. Принцип варіативності. Середовище групового приміщення повинно бути багатофункціональним і змінним, що дозволяє варіювати діяльність дітей старшого дошкільного віку залежно від завдань освітнього процесу: для рольових ігор, образотворчої або театралізованої діяльності, організації читання тощо.

5. Принцип активності та самостійності. Розвивальне середовище повинно стимулювати дітей до активної участі у діяльності, сприяти ініціативності, самостійності у прийнятті рішень. Мають бути інтерактивні зони, де діти самостійно обирають ролі, завдання чи розв’язують проблемні ситуації.

6. Принцип соціалізації та взаємодії. Розвивальне середовище має сприяти розвитку взаємодії між дітьми, формуванню комунікативних навичок і соціальних зв’язків. Наприклад, спільні зони для колективної гри чи виконання проєктів допомагають дітям навчитися співпрацювати, домовлятися, розв’язувати конфлікти.

7. Принцип інтеграції. Розвивальне середовище групового приміщення має забезпечувати інтеграцію різних видів діяльності: ігрової, комунікативної, художньо-естетичної, трудової. Це сприяє комплексному формуванню компетентності через багатогранний вплив на особистість дитини.

8. Принцип культуро відповідності. Розвивальне середовище повинно знайомити дітей з національними традиціями, культурними цінностями, громадянськими символами. Наприклад, організація куточків національної культури, свят, які відображають традиції українського народу, виховує в дітях патріотичні почуття.

9. Принцип співпраці з батьками. Розвивальне середовище має забезпечувати можливості для активної участі батьків у виховному процесі, спільної діяльності з дітьми. Співпраця з сім'єю дозволяє зробити соціально-громадянське виховання системним і послідовним.

10. Принцип динамічності та відкритості. Розвивальне середовище має адаптуватися до потреб і можливостей дітей, змінюватися відповідно до їхніх інтересів і розвитку. Відкритість середовища передбачає можливість інтеграції додаткових ресурсів (відвідування музеїв, зустрічей з громадськими діячами, залучення соціальних партнерів).

Реалізація цих принципів забезпечує цілісне й ефективне функціонування розвивального середовища, яке стає потужним інструментом формування у дітей старшого дошкільного віку соціально-громадянської компетентності.

Для успішного формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку розвивальне освітнє середовище має відповідати ряду психолого-педагогічних умов, які сприяють соціалізації, моральному становленню та розвитку громадянських якостей (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Психолого-педагогічні умови розвивального освітнього середовища з формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку

Умова	Зміст	Результат
Забезпечення емоційно-комфортної атмосфери	Емоційний комфорт є основою для розвитку почуття довіри, безпеки та відкритості у спілкуванні. У середовищі, де дитина відчуває себе захищеною, вона більш схильна до активної участі у спільній діяльності, співпраці та засвоєнні соціальних норм.	Позитивний емоційний фон забезпечується підтримкою вихователя, використанням позитивного підкріплення та відсутністю елементів примусу. Атмосфера взаємоповаги серед дітей сприяє розвитку емпатії, толерантності та готовності до взаємодопомоги.
Створення умов для	Розвивальне середовище має стимулювати дітей до	Організація групових форм діяльності, таких як колективні

Продовження таблиці 2.1

активної соціальної взаємодії	взаємодії з однолітками, вихователями та іншими дорослими. Соціальні контакти забезпечують розвиток навичок комунікації, співробітництва та вирішення конфліктів	ігри, проєкти, конкурси. Створення ситуацій, які вимагають від дітей спільного вирішення проблемних завдань.
Інтеграція виховання та навчання через гру	Гра є провідним видом діяльності дошкільників і основним інструментом формування їхніх соціально-громадянських якостей	Використання сюжетно-рольових ігор, які моделюють соціальні взаємини та знайомлять дітей із громадянськими цінностями (наприклад, «Моя родина», «День у громаді», «Друзі в садочку»). Включення рухливих і командних ігор для розвитку співпраці та вміння працювати у команді
Забезпечення розвитку моральних орієнтацій та цінностей	Розвивальне середовище має сприяти формуванню у дітей моральних норм і цінностей, які є основою соціально-громадянської компетентності	Знайомство з правилами поведінки у соціумі, їхня актуалізація через практичні ситуації. Формування відповідальності за власні дії та рішення в участі в рольових іграх, моделювання проблемних ситуацій
Стимулювання пізнавальної активності	Формування соціально-громадянської компетентності передбачає розвиток у дітей інтересу до навколишнього світу, історії, культури та традицій	Організація куточків, присвячених культурі, природі, символіці України. Проведення інтерактивних занять, під час яких діти дізнаються про суспільні правила, державні свята, національні традиції

Продовження таблиці 2.1

Індивідуальний підхід до дітей	Середовище має враховувати індивідуальні особливості кожної дитини: її інтереси, здібності, темп розвитку, соціальний досвід.	Надання дітям можливості обирати види діяльності відповідно до їхніх уподобань. Диференціація завдань за складністю, підтримка дітей у подоланні труднощів
Взаємодія з родиною	Формування соціально-громадянської компетентності є неможливим без співпраці із сім'єю	Організація спільних заходів (свят, майстер-класів, екскурсій), які об'єднують зусилля вихователів і батьків у вихованні соціально активних громадян. Надання рекомендацій батькам щодо підтримки процесу формування громадянських якостей у домашніх умовах
Використання художньо-естетичних засобів	Художньо-естетична діяльність сприяє формуванню у дітей ціннісного ставлення до культури, мистецтва та інших людей.	Інтеграція мистецтва в освітній процес через організацію театральних постановок, малювання, прослуховування музичних творів із патріотичним або соціально значущим змістом. Використання народних казок, пісень, прислів'їв, що передають моральні цінності
Виховання через позитивний приклад	Вихователі виступають рольовими моделями, які демонструють соціально прийнятну поведінку, толерантність і активну громадянську позицію.	Вихователь має моделювати ситуації, які показують дітям ефективну взаємодію, допомогу іншим та повагу до соціальних норм. Обговорення життєвих прикладів, пов'язаних із виявом патріотизму, співчуття чи відповідальності
Формування позитивного ставлення до суспільства	Діти повинні сприймати суспільство як середовище, у якому вони можуть реалізувати себе, бути	Організація спільних заходів, таких як прибирання території, допомога іншим, участь у святкуванні державних чи

Продовження таблиці 2.1

	корисними, відчувати свою значущість.	громадських подій. Розвиток у дітей усвідомлення своєї ролі в суспільстві через розмови, ігри, заняття

Врахування визначених психолого-педагогічних умов у процесі створення розвивального середовища сприяє гармонійному розвитку особистості дітей старшого дошкільного віку, формує в них основи соціально-громадянської компетентності та забезпечує підготовку до активного життя у суспільстві.

Матеріально-технічні умови є важливим компонентом організації розвивального середовища, яке сприяє формуванню соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Вони забезпечують необхідну інфраструктуру, ресурси та матеріали для освітнього процесу, стимулюють соціальну активність, розвиток взаємодії та формування громадянських якостей в дітей старшого дошкільного віку (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Матеріально-технічні умови розвивального освітнього середовища з формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку

Умова	Зміст
Наявність обладнаних тематичних зон (осередків діяльності)	Для формування соціально-громадянської компетентності важливо створити осередки, які забезпечують активну діяльність дітей: Соціально-комунікативний осередок: містить ляльковий театр, рольові іграшки, предмети для моделювання життєвих ситуацій («сім'я», «лікарня», «магазин»). Патріотичний осередок: включає карти України, державні символи (прапор, герб), національний одяг, книги та ілюстрації, присвячені традиціям та історії. Трудовий осередок: матеріали для спільної праці, наприклад, інструменти для садівництва або ручної праці в квітнику, чергування.

Продовження таблиці 2.2

Оснащення для організації сюжетно-рольових ігор	Сюжетно-рольові ігри сприяють розвитку навичок соціальної взаємодії, емпатії та громадянської свідомості. Ігрові набори («Поліцейський», «Лікар», «Вчитель»), які дозволяють дітям відчути себе частиною суспільства. Костюми та атрибути для інсценізацій соціальних і громадянських ролей.
Інтерактивне обладнання та мультимедійні засоби	Сучасні технології допомагають інтегрувати громадянську тематику в освітній процес: Інтерактивні дошки та проєктори для перегляду освітніх мультфільмів, презентацій та відео про культурну спадщину, соціальні правила та громадські цінності. Комп'ютери або планшети з інтерактивними іграми на громадянську тематику.
Бібліотечний фонд групи та друковані матеріали	Освітній процес з формування соціально-громадянської компетентності передбачає використання якісних книг, журналів та ілюстрованих матеріалів: Казки, оповідання та вірші, які містять морально-етичний зміст (наприклад, твори про дружбу, толерантність, відповідальність). Книги про традиції, культуру та видатних громадян України. Тематичні енциклопедії, альбоми з ілюстраціями, які знайомлять дітей із суспільними правилами, професіями та громадянськими символами.
Обладнання для організації колективної діяльності	Настільні ігри, які сприяють розвитку комунікативних навичок, співпраці та вирішення конфліктів. Матеріали для командних рухливих ігор, наприклад, сітки, м'ячі, канати.
Художньо-естетичні матеріали	Для формування громадянських якостей в процесі різних видів художньої творчості дітям знадобляться наступні інструменти та матеріали: матеріали для творчості: фарби, пензлики, папір, пластилін, нетрадиційні засоби, кольоровий картон, тканина та інші текстильні матеріали для створення національних символів, малюнків на громадянську тематику. Музичні інструменти, записи патріотичних пісень і творів, відео ресурси, які сприяють емоційному сприйняттю цінностей культури.

Продовження таблиці 2.2

Матеріали для організації трудової та екологічної діяльності	Інструменти для догляду за рослинами, квітниками чи куточком природи (граблі, лійки, насіння). Обладнання для виконання простих трудових завдань, які формують відповідальність і спільну участь у справах групи.
Облаштування простору для комунікативної діяльності	Столи та стільці, які легко трансформуються для спільних обговорень і проєктів. Зони для організації круглих столів, спільних зборів, розв'язання колективних завдань.
Демонстраційні та навчальні матеріали	Плакати, стенди та карти з інформацією про громадянські права, обов'язки, правила поведінки у суспільстві. Ілюстративні матеріали, які знайомлять дітей із видатними особистостями, національними святами та традиціями.
Відкриті простори та прогулянкові зони	Обладнання для спільної гри на ігровому майданчику групи (лави, альтанки, спортивно-ігрове обладнання). Елементи для патріотичних заходів на відкритому повітрі (місце для встановлення прапора, майданчик для проведення свят).
Педагогічні ресурси та інструменти	Методичні посібники та дидактичні матеріали для педагогів щодо організації роботи з формування соціально-громадянської компетентності. Ресурси для проведення занять із батьками та залучення їх до виховного процесу.

Забезпечення відповідних матеріально-технічних умов створює основу для організації інтегрованого освітнього процесу, спрямованого на формування у дітей старшого дошкільного віку соціально-громадянської компетентності. Вони сприяють активній взаємодії, розвитку цінностей та вмінь, необхідних для успішної соціалізації дитини.

Естетичні умови є важливим елементом розвивального середовища, що сприяє формуванню соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Вони включають в себе естетизацію освітнього простору, використання мистецьких, культурних і емоційно-ціннісних ресурсів, які допомагають розвивати в дітей естетичні смаки, почуття належності до свого

народу. Формування естетичних умов у контексті соціально-громадянської компетентності важливе для розвитку гармонійної особистості, здатної до співпраці, самовираження та спільної діяльності в соціумі (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Естетичні умови розвивального середовища з формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку

Умова	Зміст
Естетичне оформлення групової кімнати, інших приміщень, ігрового майданчика та території закладу	Кольорова гама та інтер'єр. Приміщення, де перебувають діти, мають бути оформлені в кольоровій палітрі, яка сприяє розвитку емоційного сприйняття. Використання натуральних кольорів та матеріалів допомагає створити теплу, дружню атмосферу для навчання і гри. Українські символи та традиції. Важливим аспектом естетичного оформлення є включення національних символів, таких як герб, прапор, зображення історичних і культурних пам'яток, які підкреслюють патріотичний напрям виховання. Плакатами, картинами, фотографіями можна продемонструвати дітям красу і багатство української культури, історії та традицій. Елементи народного мистецтва. Виготовлення колекцій на основі народних ремесел, декоративно-прикладного мистецтва, включаючи вишиванки, глиняні вироби, картини, дозволяє формувати у дітей естетичні вподобання і повагу до народної культури.
Використання художніх матеріалів і технік в освітньому процесі	Художня творчість. Різноманітні види творчої діяльності (малювання, ліплення, аплікація) дозволяють дітям виражати свої почуття, думки, переживання, що сприяє розвитку емоційної сфери. Створення проєктів на соціально-громадянську тематику (наприклад, малюнки на тему «Моя країна», «Дружба народів») допомагає дітям зрозуміти важливість єдності та громадянської свідомості. Музика та пісні. Музичне виховання є важливою складовою естетичного розвитку. Пісні про Україну, патріотичні твори, народні пісні допомагають дітям вивчати традиції, розвивати почуття національної гідності та підтримувати соціальні цінності, поважати культуру свого народу.

Продовження таблиці 2.3

Куточки для творчого самовираження дітей	Творчі куточки. Спеціально облаштовані локації для малювання, ліплення, створення колажів чи аплікацій дозволяють дітям розвивати творчі здібності, усвідомлювати важливість їхнього внеску в колективну діяльність. Це формує почуття відповідальності за спільну роботу і допомагає дітям зрозуміти цінність співпраці для досягнення спільної мети. Індивідуальні та колективні роботи. Організація спільних проєктів або індивідуальних виставок, де діти можуть продемонструвати свої твори, сприяє розвитку соціальних навичок, таких як співпраця, взаємоповага і вміння слухати та висловлювати свою думку.
Виставки творчих робіт	Організація виставок дитячих робіт. Підготовка і проведення виставок у садочку, де діти презентують свої твори, наприклад, малюнки, вироби, колажі на тему громадянських цінностей, дозволяє їм відчувати гордість за свою працю та важливість внеску в спільну справу. Сценічні вистави. Театралізовані вистави, де діти виконують різні ролі, можуть стати потужним елементом естетичного та громадянського виховання. Засобами драматизації важливих суспільних подій або казок, що пропагують цінності дружби, взаємодопомоги та патріотизму, діти вчаться розуміти і відчувати ці цінності.
Природа як естетичний ресурс	Спостереження за природою. Природа є важливим джерелом естетичних вражень для дітей. Спостереження за змінами пір року, догляд за рослинами на території садка, знайомство з флорою і фауною сприяє розвитку чуттєвого сприйняття та формуванню цінності природного середовища як частини загального громадянського простору. Патріотичні та екологічні заходи. Проведення заходів, спрямованих на збереження природних ресурсів, вивчення місцевих традицій взаємодії з природою, організація екологічних акцій або посадки дерев сприяють розвитку у дітей відповідальності не тільки за свою родину та країну, але й за навколишнє природне середовище, яке вимагає догляду.

Продовження таблиці 2.3

Формування соціально-громадянських цінностей засобами естетичного виховання	Естетичний вплив засобами культурних подій. Організація свят, виступів, візитів до музеїв, виставок чи концертів, присвячених українській культурі, дає дітям можливість вчитися в живому спілкуванні з культурними цінностями, традиціями та мистецтвом, розвивати уявлення про свою роль у суспільстві. Інтеграція громадянських цінностей засобами естетики. Використання естетичних засобів для передачі ідеї громадянської відповідальності, патріотизму, поваги до прав людини та взаємоповаги формує у дітей вміння візуально сприймати та усвідомлювати соціальні цінності.

Естетичні умови є важливим фактором формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Вони сприяють розвитку не лише емоційної та творчої сфери, а й формують важливі соціальні та громадянські якості. Засобами естетичного оформлення середовища, мистецьких заходів, творчих практик та інтеграції громадянських цінностей у діяльність дітей, створюється основа для формування почуття належності до свого народу, відповідальності за себе та готовності до активної участі у житті суспільства.

Отже, в результаті дослідження розроблено й обґрунтовано організаційно-педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку: організація розвивального середовища, що включає систему принципів та психолого-педагогічні, матеріально-технічні та естетичні аспекти, а також педагогічна взаємодія. Психолого-педагогічні умови розвивального середовища сприяють розвитку в дітей емоційної чутливості, емпатії, здатності до співпраці та взаємодії з іншими, що є основою для формування соціальної відповідальності та громадянської активності. Матеріально-технічні умови створюють комфортне і безпечне середовище, яке є необхідною базою для ефективного навчання соціальних і громадянських аспектів життя, формуючи в дітей активну життєву позицію. Естетичні умови організації середовища безпосередньо впливають на

розвиток емоційно-ціннісного сприйняття дітей і сприяють усвідомленню громадянських і патріотичних цінностей.

Загалом, організація розвивального середовища, яке відповідає психолого-педагогічним, матеріально-технічним і естетичним вимогам, є ключовою умовою для ефективного формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Врахування цих умов допомагає створити сприятливу атмосферу для розвитку активних, свідомих громадян, здатних до конструктивної взаємодії з іншими людьми, а також до позитивної участі в громадському та соціальному житті.

2.2. Педагогічна взаємодія як умова формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку

Педагогічна взаємодія є одним із найважливіших аспектів формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Педагогічна взаємодія охоплює процеси спілкування, навчання, співпраці між педагогом і дитиною, а також взаємодії дитини з однолітками в межах освітнього процесу. У дошкільному віці діти активно формують свою здатність до соціальної взаємодії, розуміння громадянських цінностей, норм і правил поведінки в суспільстві. Саме в дошкільному віці закладаються важливі основи їхнього патріотизму, відповідальності за спільне благо, розуміння прав та обов’язків.

Роль педагогічної взаємодії в цьому процесі полягає в тому, що вона надає можливість дітям безпосередньо відчути важливість соціальних відносин, формує вміння співпрацювати, працювати в команді, долати конфлікти та виявляти ініціативу в колективній діяльності. Педагог, як організатор цього процесу, має не стільки передавати знання, скільки виступати в ролі наставника, моделювати та підтримувати позитивні соціальні практики серед дітей.

Важливими компонентами педагогічної взаємодії є активне слухання, емпатія, вміння вчасно підтримати й спрямувати дитину, а також організація освітньої діяльності таким чином, щоб кожна дитина старшого дошкільного віку мала можливість активно брати участь у житті колективу, висловлювати свою думку, виявляти ініціативу, транслювати ідеї, аргументувати. Таким чином, педагогічна взаємодія не лише допомагає дітям формувати соціально-громадянську компетентність, а й сприяє розвитку їхньої особистісної самосвідомості, моральних якостей, здатності до адаптації в соціальному середовищі.

Пропонуємо розглянути основні аспекти педагогічної взаємодії, що забезпечують ефективне формування соціально-громадянської компетентності, а також методи і прийоми, які можуть бути використані педагогами для досягнення цієї мети в умовах закладу дошкільної освіти.

Педагогічна взаємодія у науковій літературі визначається як процес спільної діяльності педагога, дитини і її батьків, що має конкретну педагогічну мету, яка базується на встановлених нормах і цінностях, а її наслідком є зміни в цінностях, установках, діяльності, особистісному світорозумінні й поведінці.

У дослідженнях учених процес взаємодії родини й закладу освіти розглядається в трьох аспектах: соціальному, що характеризує загальні тенденції взаємозв’язку родини й закладу освіти; психологічному, що розкриває особливості взаємодії батьків і педагогів; педагогічному, що представляє собою розробку єдиної програми дій з організації життя й діяльності дитини й керування розвитком її особистісних якостей [16].

Згідно з визначенням педагогічної взаємодії розглянемо зазначені аспекти (соціальний, психологічний і педагогічний) в контексті формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку на основі розробленої Моделі педагогічної взаємодії в контексті формування соціально-громадянської компетентності (рис. 2.2).

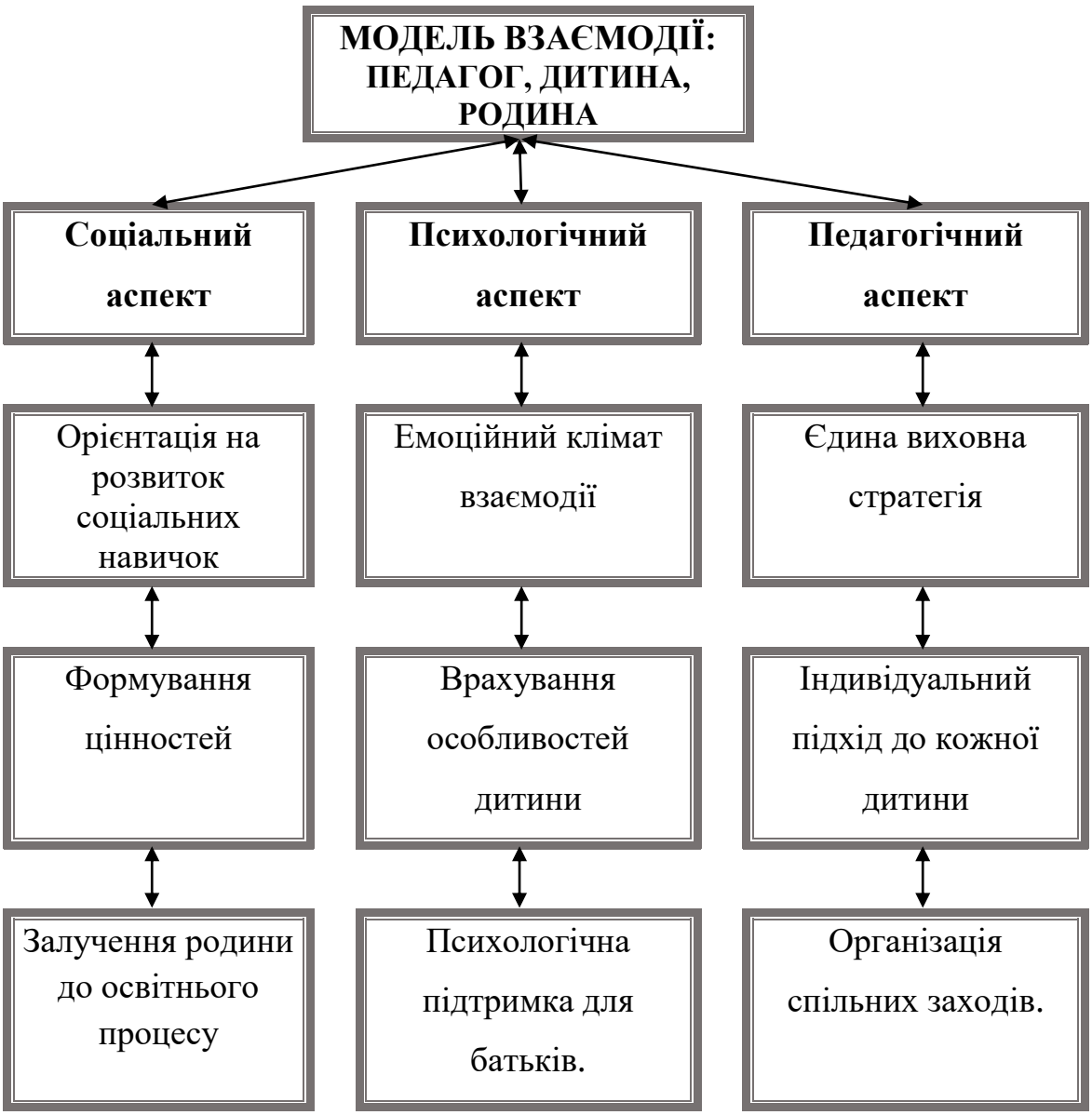

Рисунок 2.2. Модель педагогічної взаємодії в контексті формування соціально-громадянської компетентності

Взаємодія педагога з дитиною та її родиною є невіддільною частиною освітнього процесу. Ця взаємодія вимагає комплексного підходу та врахування соціальних, психологічних і педагогічних факторів для ефективного розвитку особистості дитини та формування в неї соціально-громадянської компетентності. Розглянемо цей процес в трьох аспектах: соціальному, психологічному та педагогічному.

1. Соціальний аспект взаємодії педагога з дитиною та її родиною.

Соціальний аспект взаємодії полягає в загальних тенденціях, що визначають взаємозв’язок між родиною та закладом освіти в контексті розвитку соціально-громадянської компетентності дитини:

– Орієнтація на розвиток соціальних навичок. В умовах глобалізації та інтеграції освітніх стандартів взаємодія родини та педагога повинна ґрунтуватися на єдиних соціальних цінностях і стандартних вимогах до громадянської активності. Зараз, коли освіта все більше орієнтується на розвиток особистості та її соціальних навичок, важливо, щоб родина і педагог спільно працювали над вихованням соціально активної, відповідальної особистості.

– Формування цінностей. Інтеграція освітнього процесу в соціум передбачає співпрацю педагога з родиною, де обидві сторони підтримують формування цінностей, розвиток моральних принципів і соціальної відповідальності у дітей. Зважаючи на зміну соціальних норм і культури, сім’я та освітній заклад повинні узгоджувати свої підходи до виховання, забезпечуючи єдність у впливі на дитину (додаток А).

– Залучення родини до освітнього процесу. Одним із аспектів соціального виміру взаємодії є активне залучення батьків до освітнього процесу. Педагоги повинні створювати можливості для обміну досвідом між родинами та освітніми установами, допомагаючи батькам адаптувати нові соціальні вимоги до виховання своїх дітей.

2. Психологічний аспект взаємодії педагога з дитиною та її родиною.

Психологічний аспект взаємодії полягає в тому, як педагог взаємодіє з дитиною та її родиною, враховуючи емоційний стан і індивідуальні особливості учасників процесу.

– Емоційний клімат взаємодії. Взаємодія педагога з дитиною та її родиною повинна базуватися на взаємній довірі, підтримці та співпраці. Це створює сприятливі умови для емоційного розвитку дитини, де вона почувається в безпеці та отримує психологічну підтримку як від родини, так і

від педагога. У цьому контексті важливою є атмосфера відкритості, взаєморозуміння та прийняття.

– Врахування особливостей дитини. Кожна дитина має свої індивідуальні потреби та особливості розвитку. Педагог повинен враховувати психологічні аспекти взаємодії дитини з її батьками, допомагаючи створити сприятливе середовище для розвитку емоційної стійкості, соціальної адаптації та саморегуляції. Взаємодія між педагогом і родиною повинна ґрунтуватися на увазі до психічного стану дитини та її потреб у різних аспектах розвитку.

– Психологічна підтримка для батьків. Родина повинна отримувати психологічну допомогу та підтримку в процесі виховання дитини. Педагоги можуть провести опитування (додаток Б) та організовувати консультації, тренінги, майстер-класи для батьків, де вони можуть поділитися своїм досвідом і отримати поради щодо виховання дітей в умовах сучасного соціуму. Це дозволяє створити комфортні умови для розвитку соціально-громадянської компетентності у дитини.

3. Педагогічний аспект взаємодії педагога з дитиною та її родиною.

Педагогічний аспект взаємодії полягає в організації спільної діяльності педагога, дитини та її родини для досягнення цілей освітнього процесу.

– Єдина виховна стратегія. Важливим аспектом є розробка єдиної програми виховання, що включає спільні підходи до навчання й виховання дитини як у закладі дошкільної освіти, так і вдома. Педагог і батьки мають спільно працювати над вихованням у дітей таких якостей, як відповідальність, активність, чесність, толерантність, повага до інших.

– Індивідуальний підхід до кожної дитини. Педагог має враховувати індивідуальні потреби й особливості кожної дитини, використовуючи різноманітні педагогічні методи, щоб підтримати її розвиток. Взаємодія з батьками дозволяє педагогам отримати додаткову інформацію про дитину, що допомагає коригувати освітній процес відповідно до її інтересів і потреб.

– Організація спільних заходів. Спільні заходи, такі як батьківські збори, святкові заходи, культурно-освітні програми, майстер-класи, є важливими для

інтеграції родини в освітній процес. Вони сприяють розвитку взаєморозуміння між педагогами та батьками, що своєю чергою позитивно впливає на соціалізацію дитини та формування її соціально-громадянської компетентності.

Таким чином, взаємодія педагога з дитиною та її родиною є багатогранним процесом, що включає соціальний, психологічний і педагогічний аспекти. Успішна співпраця всіх учасників освітнього процесу забезпечує ефективний розвиток дитини, її соціалізацію та формування основ громадянської відповідальності. Тільки шляхом тісної та ефективної взаємодії педагогів і родини можна досягти високих результатів у формуванні соціально-громадянської компетентності дитини.

Формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку базується на використанні комплексу педагогічних методів і прийомів, серед яких вагоме місце займають словесні, наочні та практичні методи. Кожен із них сприяє розвитку різних компонентів компетентності: когнітивного, емоційно-ціннісного та діяльнісного (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Методи і прийоми формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку

Словесні методи спрямовані на передавання інформації, формування уявлень, розвиток мовлення, логічного мислення та емоційного реагування	
Розповідь	Педагог розповідає дітям історії, казки, притчі чи легенди з морально-етичним або патріотичним змістом. Наприклад, розповідь про видатних українців, традиції, державні символи формує у дітей повагу до культури та історії
Бесіда	Використовується для обговорення соціально важливих тем, таких як доброзичливість, дружба, правила поведінки у колективі. Питання мають бути відкритими, щоб стимулювати дитину висловлювати власну думку
Читання літературних творів	Казки, вірші, оповідання з соціально-етичною спрямованістю допомагають дітям засвоювати позитивні зразки поведінки

Продовження таблиці 2.4

Пояснення	Використовується для ознайомлення дітей з нормами поведінки, правилами взаємодії, наприклад, правилами ввічливості чи культурного спілкування
Віршування та заучування текстів	Педагог пропонує дітям вивчити патріотичні вірші, загадки, прислів'я, які сприяють розвитку пам'яті та емоційного сприйняття
Наочні методи Наочні методи сприяють засвоєнню соціально-громадянських понять через візуальне сприйняття, що особливо важливо для дошкільнят	
Демонстрація	Використання картин, плакатів, відеоматеріалів, що ілюструють суспільне життя, культурні цінності, символіку України. Наприклад, демонстрація герба, прапора, карт України під час обговорення теми Батьківщини
Ілюстрації до казок	Перегляд ілюстрацій із позитивними героями або сюжетами, які вчать доброті, сміливості, чесності
Спостереження	Організація спостережень за роботою дорослих (наприклад, водія, лікаря, пожежника, продавця, касира, вихователя) сприяє формуванню уявлень про соціальні ролі та відповідальність
Відеоролики та мультфільми	Перегляд мультфільмів із морально-етичною тематикою, обговорення поведінки героїв
Використання символіки	Ознайомлення дітей із державними символами, українським народним одягом, вишиванками, предметами національної культури
Практичні методи Практичні методи спрямовані на активну діяльність дітей, у якій вони закріплюють свої знання, розвивають соціальні навички та громадянську відповідальність.	
Рольові ігри	Ігри «Сім'я», «Дитячий садок», «Магазин», «Водії», «Лікарня», «Школа», «Бібліотека» сприяють закріпленню соціальних ролей, умінню спілкуватися та працювати в команді
Рухливі ігри	Командні ігри сприяють в дітей старшого дошкільного віку розвитку співпраці, дотримання правил і підтримки однолітків.

Продовження таблиці 2.4

Колективні справи	Участь у спільних проєктах, таких як посадка квітів, прибирання території, організація свят (наприклад, до Дня Незалежності), виховує відповідальність і відчуття причетності до спільної справи
Художня творчість	Наприклад, створення аплікацій, малюнків, що ілюструють дружбу, допомогу, патріотичні теми
Трудова діяльність	Просте колективне прибирання або допомога вихователю у створенні спільного проєкту навчає дітей організованості та відповідальності
Складання правил	Разом із педагогом діти розробляють «Правила дружби», що допомагає усвідомити норми соціальної поведінки (додаток В)

Поєднання словесних, наочних і практичних методів у роботі з дітьми старшого дошкільного віку дозволяє комплексно впливати на розвиток соціально-громадянської компетентності. Словесні методи забезпечують передачу знань і формування цінностей, наочні сприяють візуальному сприйняттю та емоційному залученню, а практичні створюють умови для закріплення соціальних навичок у реальній діяльності.

Отже, в результаті дослідження розроблено модель педагогічної взаємодії в контексті формування соціально-громадянської компетентності. Структура моделі представлена трьома аспектами – соціальним, психологічним і педагогічним, кожен з яких є важливим елементом системного підходу до виховання: соціальний аспект полягає в налагодженні стійкого партнерства між родиною та закладом освіти, що дозволяє створити єдине розвивальне середовище; психологічний аспект визначає якість емоційного клімату у взаємодії педагога, дитини й батьків; педагогічний аспект акцентує увагу на професійних діях педагога, зокрема на використанні системи методів і прийомів навчання й виховання. Укладено комплекс методів для взаємодії з дітьми: словесні (бесіди, обговорення, розповіді, пояснення й читання літератури, що спрямовані на формування когнітивного й емоційно-ціннісного компонентів соціально-громадянської компетентності), наочні (демонстрація

наочності, спостереження, використання символіки й ілюстрацій, які підкріплюють знання дітей і створюють яскраві уявлення про соціальні ролі, правила поведінки та громадянські цінності), практичні (рольові й рухливі ігри, колективні завдання, трудова діяльність і творчі проєкти, що сприяють закріпленню соціальних навичок та активному залученню дитини в суспільно значущу діяльність).

Отже, педагогічна взаємодія, яка враховує соціальні, психологічні та педагогічні аспекти, а також використовує комплекс методів (словесних, наочних і практичних), забезпечує умови для ефективного формування соціально-громадянської компетентності дитини.

.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та розв'язання проблеми організаційно-педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Результати теоретичного дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і дозволили сформулювати наступні висновки:

1. З'ясовано, що соціально-громадянська компетентність дітей старшого дошкільного віку є комплексною характеристикою особистості, яка включає систему знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, емоційних та поведінкових проявів, що забезпечують успішну взаємодію дитини з соціумом та формування її громадянської свідомості. Соціально-громадянська компетентність дітей дошкільного віку має три структурних компоненти: емоційно-ціннісний, який сприяє формуванню емпатії, позитивного ставлення до інших людей, розуміння моральних цінностей та норм; когнітивний, що забезпечує засвоєння знань про суспільство, соціальні ролі, норми та правила поведінки; діяльнісний, що забезпечує практичне застосування засвоєних знань і норм за допомогою соціальної взаємодії, співпраці та конструктивної поведінки.

2. Визначено, що дошкільний вік є важливим періодом для розвитку основ соціальної взаємодії, емоційної культури, громадянських цінностей та норм поведінки в суспільстві; формуванню соціально-громадянської компетентності сприяють такі види діяльності, як ігрова (рухливі, народні, командні, дидактичні та сюжетно-рольові), комунікативна, здоров'язбережувальна, художньо-естетична діяльність (образотворче мистецтво, музика, театральна). Формування соціально-громадянської компетентності є комплексним процесом, що вимагає гармонійного поєднання різних видів діяльності і успішність якого залежить від цілеспрямованої роботи педагогів, створення розвивального середовища, активної участі батьків і

систематичної інтеграції соціально-громадянських цінностей у всі сфери життя дітей. Таким чином, ефективне формування соціально-громадянської компетентності у старшому дошкільному віці передбачає організацію різноманітних форм діяльності, які забезпечують розвиток емоційної, когнітивної та поведінкової складових компетентності.

3. Розроблено й обґрунтовано організаційно-педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку: організація розвивального середовища, що включає систему принципів та психолого-педагогічні, матеріально-технічні та естетичні аспекти, а також педагогічна взаємодія. Психолого-педагогічні умови розвивального середовища сприяють розвитку в дітей емоційної чутливості, емпатії, здатності до співпраці та взаємодії з іншими, що є основою для формування соціальної відповідальності та громадянської активності. Матеріально-технічні умови створюють комфортне і безпечне середовище, яке є необхідною базою для ефективного навчання соціальних і громадянських аспектів життя, формуючи в дітей активну життєву позицію. Естетичні умови організації середовища безпосередньо впливають на розвиток емоційно-ціннісного сприйняття дітей і сприяють усвідомленню громадянських і патріотичних цінностей.

4. Розроблено модель педагогічної взаємодії в контексті формування соціально-громадянської компетентності. Структура моделі представлена трьома аспектами – соціальним, психологічним і педагогічним, кожен з яких є важливим елементом системного підходу до виховання: соціальний аспект полягає в налагодженні стійкого партнерства між родиною та закладом освіти, що дозволяє створити єдине розвивальне середовище; психологічний аспект визначає якість емоційного клімату у взаємодії педагога, дитини й батьків; педагогічний аспект акцентує увагу на професійних діях педагога, зокрема на використанні системи методів і прийомів навчання й виховання. Укладено комплекс методів для взаємодії з дітьми: словесні (бесіди, обговорення, розповіді, пояснення й читання літератури, що спрямовані на формування когнітивного й емоційно-ціннісного компонентів соціально-громадянської

компетентності), наочні (демонстрація наочності, спостереження, використання символіки й ілюстрацій, які підкріплюють знання дітей і створюють яскраві уявлення про соціальні ролі, правила поведінки та громадянські цінності), практичні (рольові й рухливі ігри, колективні завдання, трудова діяльність і творчі проєкти, що сприяють закріпленню соціальних навичок та активному залученню дитини в суспільно значущу діяльність).

Таким чином, можна зробити висновок, що теоретичне дослідження спрямовано на ефективне розв’язання проблеми організаційно-педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрющенко Т. К. Теоретико-методичні засади формування здоров'язбережувальної компетентності в дітей дошкільного віку : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.08. Умань, 2015. 503 с.

2. Базовий компонент дошкільної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 12.11.2024).

3. Бех І. Д. Категорія «ставлення» в контексті розвитку образу «Я» особистості. *Педагогіка і психологія.* 1997. С. 9–21.

4. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2 (63). С. 26–31.

5. Бінюк А. Дидактична гра як метод навчання. *Дошкільна освіта: теорія, методика, інновації*: матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 26 вер. 2022 р.). Луцьк, 2022. С. 27–31.

6. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : Хрестоматія. Одеса : Астропринт, 1999. 292 с.

7. Вовк Л. П. Словник навчально-педагогічних понять і термінів : методичний посібник / укл. Л. П. Вовк, Г. Д. Панченко, О. С. Падалка та ін. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. 83 с.

8. Воєвода З. Морально-етичні аспекти вивчення літератури. *Дивослово*. 2006. №6. С. 27–31.

9. Волощенко Н. О., Корнійчук А. В. Роль сюжетно-рольової гри у формуванні моральних норм поведінки дітей старшого дошкільного віку. *Освітній дискурс : збірник наукових праць*. 2024. Випуск 13 (5). С. 68–78.

10. Глебова Н. І. Специфіка соціальної компетентності фахівців водного транспорту в умовах сучасного ринку праці : дис. … д-ра. соц. наук : 22.00.04. Запоріжжя, 2019. 473 с.

11. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.

12. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу : теоретико-методологічний аспект : моногр. Запоріжжя : ЗІДМУ, 2006. 332 с.

13. Зарубінська І. Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю : автореф. дис. … д-ра. пед. наук : Київ, 2011. 39 с.

14. Інноваційні технології професійного навчання майбутніх кваліфікованих робітників: словник / Л. А. Майборода, С. І. Заславська, Є. І. Горбан. Житомир : «Полісся», 2021. 120 с.

15. Ковальова Надія, Гра – розвиток, діяльність, навчання. Київ : ЮНІСЕФ, ВГО «АПДО», 2023. 35 с.

16. Козубовська І., Розлуцька Г., Савко О. Взаємодія школи і родини у вихованні молодших школярів: вітчизняний і зарубіжний досвід : метод. рек. Ужгород : Ужгородський національний університет. 2021. 28 с.

17. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): навч. посіб. для вищ. навч. закладів. Київ : Освіта, 1998. 255 с.

18. Конституція України/ чинна редакція від 03.09.2019 р. N 27-IX URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t190027?ed=201909_03&an=1 (дата звернення: 10.11.2024).

19. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/KONTSEPTSIYA-ROZVYTKU-GROMADYANSKOYI-OSVITY-V-UKRAYINI.pdf (дата звернення: 10.11.2024).

20. Косенчук О., Куземко Л. Виховуємо соціально компетентного громадянина у грі. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2021. № 6. С. 9–13.

21. Косенчук О. Дитина в соціумі. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти. *Дошкільне виховання.* 2021. № 4. С. 3–8.

22. Косенчук О. Соціально-громадянська компетентність дошкільника: сучасний освітній вектор. *Дошкільне виховання.* 2023. № 5. С. 8–10.

23. Кучер О. А. Формування громадянської компетентності учнів профільних класів засобами варіативних суспільствознавчих предметів : дис. … канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2014. 252 с.

24. Лісовець О. В. Національно-патріотичне виховання з основами народознавства : навч. посібн. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 111 с.

25. Пометун О. Формування громадянської компетентності : погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів.* 2005. № 23. С. 18–20.

26. Про організацію національно-патріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах : Лист МОН від 25.07.2016 № 1/9-396. URL: https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqBM0APKMTZFNm9obmZoTjg/view?resourcekey=0-LZZJQi7dhtZBRXA-y_f1NA (дата звернення: 10.11.2024).

27. Про освіту : Закон України від 05.09.2017.2020 № 2145-VIII. Дата оновлення 24.06.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення 19.11.2024).

28. Про основні компетенції для навчання протягом усього життя. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 18 грудня 2006 року: Міжнародний документ від 18.12.2006 № 2006/962/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text (дата звернення 09.11.2024).

29. Рагозіна В. В. Виховання начатків громадянськості у старших дошкільників художньо-естетичними засобами. URL : https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/709352/1/Ragozina_Viktoriya_stattya.pdf (дата звернення: 12.11.2024).

30. Ремех Т. О. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал.* 2018. № 2. С. 34–41.

31. Родигіна І. В. Компетентнісний підхід в освіті : синергетичний вимір. *Наукова скарбниця освіти Донеччини.* 2014. № 1. С. 44–49.

32. Рухливі ігри : з методикою викладання : навч. посібник / уклад. : Безверхня Г. В., Семенов А. А., Килимистий М. М., Маслюк Р. В. Умань : ВПЦ «Візаві», 2014. 104 с.

33. Словник іншомовних слів / уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.

34. Словник української мови : в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід та ін. Київ : Наукова думка, 1973. Т.4. 840 с.

35. Смагіна Т. М. Формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства : дис. … канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2007. 267 с.

36. Смолюк С. В. Створення розвивального освітнього середовища в умовах закладу дошкільної освіти. *Інноваційна педагогіка,* 2019. Випуск 14. Т. 2. С. 188–191.

37. Соціально-моральний розвиток і виховання дітей дошкільного віку : моногр. / за заг. ред. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 287 с.

38. Соціологія : словник термінів і понять / за заг. ред. Біленького Є. А. Київ : Кондор, 2006. 372 с.

39. Субіна О. О. Формування соціальної компетентності майбутніх викладачів гуманітарних спеціальностей в умовах магістратури: дис. … канд. пед. наук : Київ, 2015. 248 с.

40. Сухомлинська О. Ідеї громадянськості і школа України. *Шлях освіти.* 1999. № 4, С. 20–25.

41. Сухомлинський В. О. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Дошкільне виховання.* 2003. № 3. С. 3–8.

42. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Наукова думка, 1997. Т. 3. С. 283–582.

43. Українські народні рухливі ігри у дошкільному навчальному закладі : навч. посіб. Вид.3-тє, перероблене й доповнене / уклад. : С. І. Матвієнко, І. І. Заплішний. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 152 с.

44. Шахрай В. М. Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.07. Київ. 2016. 534 с.

45. Шкребтієнко Л. П. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Одеса, 2019. 298 с. URL: https://pdpu.edu.ua/doc/vr/2019/shkrebtienko/dis.pdf (дата звернення: 01.11.2024).

46. Шульга Л. Педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку. *Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області в контексті реалізації Концепції «Нова українська школа» в умовах очної, дистанційної та змішаної освіти у 2021/2022 навчальному році : метод. рекомендації* : у 3-х ч. / відп. ред. О. Варецька, ДОН ЗОДА, КЗ «ЗОІППО» ЗОР. Ч. ІІІ. Дошкільна освіта. Запоріжжя : СТАТУС, 2021. С. 38–49.

47. Gedviliene G. Social Competence of Teachers and Students: The Case Study of Belgium and Lithuania. Kaunas : Vytautas Magnus University. Kaunas, 2012. 106 p.

48. Kanning U. P., Horenburg M. Social competence – an overview of contemporary research and practice. Вісник Одеського національного університету. Психологія. 2014. Т. 19. Вип. 2. С. 141–153.

49. Ladd G. W. Social competence: an important educational objective? Asia-Pacific Journal of Research in Early Childhood Education. 2007. Vol. 1. № 1. P. 3–37.

ДОДАТКИ

Додаток А

План роботи
педагога закладу дошкільної освіти (ЗДО) з батьками вихованців щодо узгодження єдиних підходів до виховання дитини

Мета: Налагодження ефективної взаємодії між педагогами й батьками для створення єдиного розвивального та виховного середовища, яке сприяє формуванню соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Завдання:

1. Інформувати батьків про принципи та методи виховання, що застосовуються в ЗДО.
2. Забезпечити єдність підходів до формування соціальних, емоційних і когнітивних якостей дитини.
3. Створити умови для активного залучення батьків до виховного процесу.
4. Розвивати партнерські відносини між батьками й педагогами.

Форма роботи з батьками:

1. Ознайомчо-інформаційна робота

Проведення батьківських зборів (2 рази на рік) для інформування про освітню програму та методи виховання у закладі.

«Особливості розвитку соціально-громадянської компетентності у дошкільному віці».

«Виховання відповідальності та співпраці у родині».

Підготовка інформаційних бюлетенів: Теми для розповсюдження серед батьків:

«Як підтримувати доброзичливість у дітей».

«Емоційний розвиток дитини через спільну діяльність».

Організація індивідуальних консультацій для батьків, спрямованих на вирішення конкретних питань виховання.

2. Практична діяльність

Проведення майстер-класів для батьків: Створення колажу на тему «Моя родина», спільне читання й інсценування казок.

Організація спільних заходів для дітей і батьків:

Родинні свята («День родини», «День захисників України»).

Екскурсії та прогулянки (відвідування музеїв, місцевих історичних пам'яток).

3. Залучення до виховного процесу

Проведення відкритих занять для батьків із залученням дітей до обговорення соціально важливих тем.

Впровадження родинних проєктів: створення разом із дитиною колажу «Родинне дерево».

Запрошення батьків до участі в організації та проведенні заходів, тематичних тижнів чи благодійних акцій.

4. Вивчення родинного середовища

Проведення анкетування та опитувань для виявлення батьківських очікувань і цінностей у вихованні дитини.

Відвідування сімей із метою глибшого ознайомлення з умовами виховання дитини вдома.

5. Узгодження виховних стратегій

Спільне обговорення та складання єдиного виховного плану для гармонізації вимог і підходів у родині та ЗДО.

Проведення тренінгів для батьків на теми:

«Як допомогти дитині стати активною».

«Методи розвитку емпатії та комунікативних навичок у дітей».

6. Зворотний зв'язок

Регулярна оцінка результатів взаємодії з батьками через анкетування, обговорення чи індивідуальні зустрічі.

Додаток Б

Анкета для опитування батьків
щодо визначення потреб у психологічній підтримці

Шановні батьки!

Ми прагнемо надати Вам необхідну підтримку в питаннях виховання та розвитку Вашої дитини. Заповнення цієї анкети допоможе нам краще зрозуміти Ваші потреби та створити оптимальні умови для співпраці. Ваша думка є надзвичайно важливою для нас!

1. Загальні відомості

1.1. Ваш вік:

- ☐ до 25 років
- ☐ 26–35 років
- ☐ 36 –45 років
- ☐ понад 45 років.

1.2. Кількість дітей у сім’ї:

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3 і більше.

1.3. Вік Вашої дитини:

- ☐ 3-4 роки
- ☐ 4-5 років
- ☐ 5-6 років

1.4. Тип родини:

- ☐ Повна
- ☐ Неповна
- ☐ Розширена (з іншими членами родини, наприклад бабусею, дідусем тощо).

2. Емоційний стан і взаємодія з дитиною

2.1. Як часто Ви відчуваєте емоційне виснаження через виховання дитини?

- ☐ Постійно
- ☐ Час від часу
- ☐ Рідко
- ☐ Ніколи.

2.2. Чи виникають у Вас труднощі у спілкуванні з дитиною?

- ☐ Так, часто
- ☐ Інколи
- ☐ Ні, спілкування комфортне.

2.3. Які ситуації викликають у Вас найбільше хвилювання? (можна обрати кілька варіантів):

- ☐ Сварки чи конфлікти з дитиною
- ☐ Неслухняність або ігнорування прохань
- ☐ Труднощі у навчанні чи засвоєнні знань
- ☐ Замкненість дитини, відсутність бажання спілкуватися
- ☐ Інше (вкажіть, будь ласка): _____

2.4. Як Ви оцінюєте свій рівень знань про психологічні особливості розвитку дитини?

- ☐ Дуже добре розумію
- ☐ Частково обізнаний/а
- ☐ Маю обмежене уявлення.

3. Взаємодія із закладом дошкільної освіти

3.1. Як часто Ви звертаєтесь до вихователів або психолога ЗДО за порадами?

- ☐ Постійно
- ☐ Інколи

☐ Ніколи.

3.2. Чи брали Ви участь у тренінгах або консультаціях для батьків, організованих ЗДО?

☐ Так, і це було корисно

☐ Так, але вважаю це малоефективним

☐ Ні, не брали.

3.3. Які теми для консультацій або тренінгів були б Вам цікавими? (оберіть або допишіть):

☐ Як впоратися з дитячими капризами

☐ Методи виховання у сім'ї

☐ Як розвивати в дитині соціальні навички

☐ Підготовка до школи

☐ Інше: _____.

4. Ваші пропозиції та очікування

4.1. Що, на Вашу думку, допомогло б Вам краще справлятися з вихованням дитини? (оберіть або допишіть):

☐ Індивідуальні консультації з психологом

☐ Тематичні лекції чи семінари

☐ Спільні заходи для дітей і батьків

☐ Додаткові освітні матеріали для батьків

☐ Інше: _____.

4.2. Чи хотіли б Ви отримати персональні рекомендації від психолога ЗДО?

☐ Так

☐ Ні.

Дякуємо за Ваші відповіді! Вони допоможуть нам створити комфортні умови для Вас і Вашої дитини. Якщо Ви хочете залишити свої контакти для зворотного зв'язку, будь ласка, напишіть їх тут.

Додаток В

Поради вихователям
щодо розроблення «Правил дружби» разом із дітьми

1. Підготовка до розроблення правил

1.1. **Розпочніть із обговорення поняття дружби**

- Проведіть бесіду, під час якої з’ясуйте, що для дітей означає дружба, чому важливо бути добрим другом.
- Використовуйте прості запитання, наприклад:
  - Що таке дружба?
  - Як ми можемо показати, що ми друзі?
  - Як ми можемо допомагати один одному?

1.2. **Наведіть приклади дружньої поведінки**

- Розкажіть або прочитайте історію, де герої демонструють дружбу (казки, оповідання).
- Обговоріть дії персонажів, які показують, як варто чи не варто поводитися з друзями.

1.3. **Залучіть елементи гри**

- Проведіть ігрову ситуацію, наприклад, «Уяви, що ти хочеш подружитися. Що ти скажеш і зробиш?».
- Це допоможе дітям легше зрозуміти поняття дружньої поведінки.

2. Створення правил разом із дітьми

2.1. **Обговоріть важливість правил**

- Поясніть дітям, що правила потрібні для того, щоб усім було комфортно і весело грати разом.

2.2. **Спрямовуйте дітей, але давайте простір для ініціативи**

- Попросіть дітей самостійно запропонувати правила. Наприклад, запитайте:
  - Що ми можемо зробити, щоб усі почувалися добре в групі?

- Як ми можемо вирішувати конфлікти?

2.3. **Візьміть пропозиції дітей за основу**

- Записуйте всі ідеї дітей на дошці або аркуші паперу.
- Разом із дітьми обговоріть кожну пропозицію, щоб усі зрозуміли її значення.

2.4. **Сформулюйте правила в позитивній формі**

- Використовуйте прості, зрозумілі вислови. Замість «Не бийся» краще сказати «Ми поводимося лагідно з друзями».

2.5. **Обмежте кількість правил**

- Для дошкільнят оптимально мати 5–7 коротких правил, які легко запам’ятати.

3. Закріплення правил у практиці

3.1. **Візуалізуйте правила**

- Разом із дітьми створіть плакат із правилами. Додайте малюнки, які пояснюють кожне правило. Наприклад:
  - «Допомагаємо один одному» – малюнок дитини, яка подає іграшку другу.
  - «Говоримо добрі слова» – усміхнений хлопчик і дівчинка.

3.2. **Повертайтеся до правил регулярно**

- Обговорюйте правила в повсякденних ситуаціях.
- У випадку конфліктів нагадуйте дітям про домовленості, обговорені разом.

3.3. **Хваліть за дотримання правил**

- Відзначайте ситуації, коли діти демонструють дружню поведінку, і хваліть їх за це. Наприклад: «Ти сьогодні поділився іграшкою з другом, це дуже дружньо!»

3.4. **Дозвольте змінювати правила**

- Час від часу запитуйте дітей, чи потрібно змінити або додати якісь правила, щоб вони відповідали новим потребам групи.

Приклад «Правил дружби» для дітей старшого дошкільного віку

1. Ми допомагаємо один одному.
2. Ми ділимося іграшками.
3. Ми говоримо добрі слова.
4. Ми слухаємо один одного.
5. Ми граємо разом чесно.
6. Ми вирішуємо суперечки мирно.